

Universiteit Gent

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte

**De sociaal-geografische achtergrond van de aspirant-
onderwijzeressen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie
te Sint-Niklaas, 1895-1903 en 1927-1939**

Scriptie voorgedragen door Rebecca Hoste

Tot het behalen van de graad van licentiate in de geschiedenis

Promotor : Prof. dr. Jan Art

Academiejaar: 2006-2007

Dankwoord

Bij het maken van mijn scriptie heb ik op de hulp van verschillende personen kunnen rekenen. Deze personen zou ik hier dan ook nog eens graag extra willen bedanken voor hun geleverde inspanningen.

Vooreerst geldt dit voor mijn promotor, prof. dr. J. Art, die me steeds heeft bijgestaan met goede raad. Ik wil hem vooral ook bedanken voor het altijd bereikbaar zijn, wanneer ik met bepaalde vragen worstelde. Terugdenkende aan de ‘beknopte’ scriptieversie van vorig academiejaar dien ik mijn promotor eveneens erkentelijk te zijn voor het feit dat hij nooit zijn geduld heeft verloren.

Twee andere personen die ik hier voor hun bijdrage aan mijn scriptie wil bedanken, behoren tot de kring van mijn naaste verwanten. Meer bepaald zijn deze twee personen: mijn nonkel, Guy Eeckhout en Hilde Mestdagh, de vriendin van mijn vader. Zo heeft mijn nonkel mij geholpen bij de vervaardiging van de kaartjes die ik gebruikt heb om de geografische achtergrond van de leerlingen nog eens extra te duiden. Hilde Mestdagh heeft dan weer vooral de rol van ‘proeflezer’ vervuld. Wanneer ik twijfelde over de correctheid van bepaalde zinsconstructies, heb ik immers om haar advies gevraagd.

Een bijzonder cruciale rol bij het tot stand komen van mijn scriptie wordt ingenomen door de directie en het secretariaatpersoneel van de lerarenopleiding van het KaHo Sint-Lieven te Sint-Niklaas. Hen dien ik dan ook bijzonder dankbaar te zijn voor hun uitermate bereidwillige medewerking. Zonder hen zou ik immers nooit deze scriptie hebben kunnen schrijven.

Twee andere mensen die ik hier tenslotte wil vermelden zijn Freddy Hoste en Rosette Eeckhout, mijn ouders. Ook al hebben ze niet op een directe manier aan deze thesis geholpen, dien ik hen toch erkentelijk te zijn voor de goede opvoeding die ze me hebben gegeven. Eveneens weet ik dat mijn moeder trots zou geweest zijn op het feit dat haar dochter het tot laatstejaarsstudente aan de universiteit gebracht heeft.

Rebecca Hoste,
Gent, mei 2007.

Inhoudstafel

I. Inleiding	pp. 1-9
1. Onderwerp.....	p. 1
2. Probleemstelling.....	p. 2
2.1. Sociale achtergrond.....	p. 2
2.2. Geografische achtergrond.....	p. 2
3. Methode.....	pp. 3-9
3.1. Sociale achtergrond.....	pp. 3-7
3.2. Sociale achtergrond: verklaringen.....	p. 7
3.3. Geografische achtergrond.....	pp. 8-9
II. Historiek	pp. 10-12
1. Vanaf het ontstaan tot aan W.O.II.....	pp. 10-11
1.1. Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie.....	p. 10
1.2. Bisschoppelijke Normaalschool.....	p. 11
3. Huidige situatie.....	p.12
III. Opleiding	pp. 13-27
1. De normaalscholen.....	pp. 13-17
1.1. De eerste normaalscholen.....	pp. 13-15
1.2. De kwantitatieve evolutie van de normaalscholen tot aan W.O.II.....	pp. 15-17
2. De normaalopleiding.....	pp. 18-26
2.1. De organisatie van de normaalopleiding.....	pp. 18-20
2.2. Het inhoudelijke programma van de normaalopleiding.....	pp. 21-25
2.3. Het internaat.....	p. 26
3. Besluit.....	p. 27
IV. Geografische achtergrond	pp. 28-65
1. Bisschoppelijke Normaalschool.....	pp. 28-46
1.1. Geografische achtergrond: 1880-1910.....	pp. 28-32
1.2. Geografische achtergrond: 1920-1940.....	pp. 32-37
1.3. Leerlingen afkomstig uit de vijf gemeenten.....	p. 38
1.4. Onderlinge verhouding van de vijf gemeenten.....	pp. 39-46
2. Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie.....	pp. 47-64
1.1. Geografische achtergrond: 1895-1903.....	pp. 47-51
1.2. Geografische achtergrond: 1927-1939.....	pp. 51-56
1.3. Leerlingen afkomstig uit de vijf gemeenten.....	p. 57
1.4. Onderlinge verhouding van de vijf gemeenten.....	pp. 58-64
3. Besluit.....	p. 65
V. Sociale achtergrond	pp. 66-88
1. Sociale achtergrond: Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie.....	pp. 66-71
1.1. Indeling van de beroepen van de gezinshoofden in professionele groepen.....	pp. 66-67
1.2. Sociale achtergrond: 1895-1903.....	pp. 68-69
1.3. Sociale achtergrond: 1927-1939.....	pp. 69-71
2. Sociale achtergrond van de normalisten, ca. 1890-1940.....	pp. 72-80
2.1. Algemeen.....	pp. 72-74
2.2. Enkele specifieke voorbeelden.....	pp. 74-80

3. De sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie: uitzondering of niet.....	pp. 81-83
3.1. Periode: 1895-1903.....	pp. 81-82
3.2. Periode: 1927-1939.....	pp. 82-83
4. Verband tussen de sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie en hun slaagkansen.....	pp. 84-87
4.1. Sociale achtergrond en slaagkansen: 1895-1903.....	pp. 84-85
4.2. Sociale achtergrond en slaagkansen: 1927-1939.....	pp. 86-87
5. Besluit.....	p. 88
VI. Aantrekkelijkheid of onaantrekkelijkheid van het Onderwijzersschap.....	pp. 89-103
1. Het onderwijzersberoep: een opkomend beroep.....	pp. 89-90
2. Het inkomen van de onderwijzer.....	pp. 91-101
2.1. Enkele algemeenheden.....	pp. 91-92
2.2. De lonen in de periode 1895-1914.....	pp. 92-95
2.3. De loonbarema's van 1914.....	pp. 96-98
2.4. De evolutie van het loon tijdens het interbellum.....	pp. 99-100
2.5. Afweging van het inkomen van de onderwijzer.....	p. 101
3. Het onderwijzerschap: een middel tot verankering in de middenklasse.....	p. 102
4. Besluit.....	p. 103
VII. Vrouwen in het onderwijs en onderwijs voor vrouwen.....	pp. 104-110
1. Vrouwen in het onderwijs.....	pp. 104-106
2. Onderwijs voor vrouwen.....	pp. 107-109
3. Besluit.....	p. 110
VIII. Besluit.....	pp. 111-112
1. De geografische achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie.....	p. 111
2. De sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie.....	pp. 111-112
IX. Bibliografie.....	pp. 113-114

Bijlagen

- Bijlage 1: Bisschoppelijke Normaalschool, Gedetailleerd overzicht van van het aantal leerlingen uit de vijf gemeenten en hun deelgemeenten..... pp. 115-121
- Bijlage 2: Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Gedetailleerd overzicht van van het aantal leerlingen uit de vijf gemeenten en hun deelgemeenten..... pp. 122-127
- Bijlage 3: Bisschoppelijke Normaalschool, Geografische herkomst: 1880-1910..... pp. 128-131
- Bijlage 4: Bisschoppelijke Normaalschool,

	Geografische herkomst: 1920-1940.....	pp. 132-137
- Bijlage 5: Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie,	Geografische herkomst: 1895-1903.....	pp. 138-139
- Bijlage 6: Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie,	Geografische herkomst: 1927-1939.....	pp. 140-142
- Bijlage 7: Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Overzicht van de beroepen, geklasseerd per professionele groep, periode: 1895-1903.....		pp. 143-145
- Bijlage 8: Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Overzicht van de beroepen, geklasseerd per professionele groep, periode: 1927-1939.....		pp. 146-153

Rebecca Hoste

**Inleiding, Corpus, Besluit en Bibliografie: De sociale achtergrond van de aspirant-
onderwijzeressen van het Instituut O-L-V-P te Sint-Niklaas, 1895-1903 en 1927-1939**

I. Inleiding

1. Onderwerp

Deze scriptie handelt over de sociaal-geografische achtergrond van de aspirant-onderwijzeressen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, en dit tijdens de jaren 1895-1903 en 1927-1939.

Bovenvernoemd instituut was gevestigd te Sint-Niklaas. De normaalschool was meer bepaald een katholieke ‘aangenomen’ instelling. Dit wil zeggen dat deze school door de staat geadopteerd was en dat deze dus mits het naleven van enkele voorwaarden recht had op het ontvangen van overheidssubsidies.

Voor ik daadwerkelijk aan deze scriptie begon, had ik voor mezelf reeds uitgemaakt dat ik een werkstuk wilde maken over de sociale achtergrond van normaalschoolstudenten. De periode waarop dit betrekking diende te hebben, situeerde zich omstreeks de tijdsspanne 1880-1940. Eveneens was het, aanvankelijk, mijn bedoeling om de sociale achtergrond van de leerlingen van een meisjesnormaalschool te vergelijken met deze van de leerlingen van een jongensnormaalschool.

Concreet was ik dus op zoek naar een normaalschool die én reeds in bovenvernoemde periode bestond én die bovendien het nodige archiefmateriaal had bewaard. Om mijn onderzoek naar de sociale achtergrond niet nodeloos te verzwaren was het ook essentieel dat de gegevens in het archief van de school voor minstens een gedeelte van de leerlingen reeds informatie verschafte over hun sociale achtergrond. Zoals daarnet aangehaald, wou ik een vergelijking maken tussen een jongens- en een meisjesnormaalschool. Bijgevolg was ik op zoek naar een instelling die in hun archief zowel de gegevens van een jongens- als van een meisjesschool hadden.

Een ander cruciaal gegeven was dat de instelling in kwestie bereid diende te zijn om mij inzage in de archiefboeken te verlenen.

Omwille van praktische redenen tenslotte, diende de normaalschool in Oost-Vlaanderen te zijn en moest deze school ook vrij makkelijk met bus of trein bereikbaar te zijn.

Aangezien het huidige KaHo Sint-Lieven aan alle bovenvernoemde voorwaarden voldeed, heb ik voor deze school gekozen.

2. Probleemstelling

2.1. Sociale achtergrond

Met betrekking tot de sociale achtergrond heb ik de volgende onderzoeksvragen gesteld:

- Welke sociale achtergrond hadden de normalisten in de periode 1890-1940? (Ik heb dit als één periode genomen om een beter zicht te hebben op de eventuele evoluties die zich inzake de sociale achtergrond hebben voorgedaan)
- Deed er zich een evolutie voor in de sociale achtergrond van de normalisten? Welke en in welke mate?
- Bestond er inzake sociale herkomst een verschil tussen de aspirant-onderwijzer en de aspirant-onderwijzeres?
- Zijn de algemene kenmerken en trends inzake sociale achtergrond ook van toepassing op de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie?
- Kunnen we proberen een mogelijke verklaring te geven voor de sociale achtergrond van de leerlingen van de hierboven vernoemde normaalschool?
- Bestond er een verband tussen de herkomst en de slaagkansen van de normalisten aan het Instituut Onze-Lieve-Vrouw Presentatie? Haalden diegenen uit de hogere klassen vaker dan de anderen het diploma van onderwijzeres?

2.2. Geografische achtergrond

Met betrekking tot de geografische herkomst van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw Presentatie heb ik mij de volgende vragen gesteld:

- Welke was de geografische herkomst van deze leerlingen?
- Bestond er hierin een verschil tussen de jaren 1895-1903 en 1927-1939?
- Zo ja, kunnen we dit verschil verklaren?

3. Methode

3.1. Sociale achtergrond

Om een beeld te krijgen van de toenmalige sociale achtergrond van de normalisten heb ik literatuur die handelde over dit thema doorgenomen. Hierbij heb ik mij ook vooral gebaseerd op die literatuur die de situatie in het algemeen schetste. Hiermee bedoel ik dat ik pas in mindere mate op zoek ben gegaan naar werken die bijvoorbeeld enkel de sociale achtergrond van één normaalinstelling schetste. Bovendien heb ik me enkel toegelegd op de Belgische situatie.

Bovengenoemde werkwijze heb ik ook toegepast om te achterhalen of er inzake sociale achtergrond al dan niet een verschil bestond tussen de aspirant-onderwijzer en de aspirant-onderwijzeres.

Een vergelijking van de sociale achtergrond tussen de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw Presentatie en deze van de Bisschoppelijke Normaalschool heb ik uiteindelijk dus niet gemaakt. De reden hiervoor is dat het achterhalen van deze gegevens voor laatstgenoemde school te arbeidsintensief bleek te zijn voor de beperkte tijdsspanne waarbinnen het onderzoek afgerond moest zijn. In tegenstelling tot in het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, verschaften de inschrijvingsregisters van de jongensnormaalschool voor geen enkele leerling informatie over de sociale achtergrond. Een mogelijke oplossing voor dit probleem zou erin bestaan hebben om door middel van de bevolkingsregisters, voor een gedeelte van de normalisten althans, alsnog hun sociale herkomst te achterhalen. Als je dit op die manier wil oplossen dien je dan ook vooraf te bepalen welke leerlingen je uiteindelijk in je onderzoek zal betrekken. Aanvankelijk was ik van plan om dit te doen voor die leerlingen die uit de huidige vijf grootste gemeenten van Oost-Vlaanderen afkomstig waren. Deze gemeenten zijn meer bepaald: Gent, Sint-Niklaas, Beveren, Aalst en Dendermonde. Maar zoals ik reeds zei, zou dit met de tijdsgrenzen die er voor deze scriptie gelden, onverantwoord veel werk betekend hebben. Op aanraden van mijn promotor heb ik mij dan ook beperkt tot het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie en meer bepaald op die leerlingen waarvan de sociale achtergrond tijdens de periode 1880-1940 reeds gekend was.

Vooraleer ik bespreek hoe ik concreet te werk ben gegaan bij het bepalen van de sociale achtergrond van de leerlingen van Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, dien ik echter eerst nog even stil te staan bij de literatuur die een algemeen beeld schetst van de sociale achtergrond van de normalisten.

Met betrekking tot het al dan niet bestaan van een verschil hierin tussen de geslachten, valt er in deze literatuur te lezen dat er aanvankelijk hoogstwaarschijnlijk een miniem verschil bestond tussen de aspirant-onderwijzer en de aspirant-onderwijzeres. Aan precieze uitspraken hieromtrent wagen ze zich niet, omdat er in het geval van de aspirant-onderwijzeres hierover te weinig gegevens voor handen zouden zijn. Het laatste artikel waarin dit gegeven wordt aangehaald dateert reeds van 1997. Bij mijn weten althans, is er echter geen recenter werk verschenen die zich in algemene termen hierover uitspreekt.

Het aanhalen van het gebrek aan gegevens over de sociale achtergrond van de aspirant-onderwijzeres wordt in de betrokken academische literatuur trouwens al eerder aangehaald. Zo was dit ook al het geval voor een dergelijk werk die dateerde uit de jaren 1980 en één die dateerde uit het begin van de jaren 1990. Eind jaren 1990 was men dus al een tijdje op de hoogte van de bestaande leemte. Een ander gegeven die er mogelijk op wijst dat er in Vlaanderen niet veel nieuw academisch onderzoek naar de vrouwelijke leerkrachten in het algemeen is gebeurd, wordt ons aangereikt door een artikel over de feminisering van het onderwijs uit 2004. De basisgegevens die daarin verwerkt zijn, kunnen we ook al lezen in het eerder aangehaalde werk uit het begin van de jaren 1990.

Na deze uitwijding kom ik vervolgens terug op de manier waarop ik te werk ben gegaan bij het bepalen van de sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie.

Een vaak voorkomende manier in het bepalen van de sociale herkomst van een specifieke groep, is het gebruik maken van het beroep dat de vader uitoefende. Op basis van zijn beroep doet men dan uitspraken over de sociale achtergrond van deze groep. Een volledig feilloos resultaat levert dit niet. Een mogelijk punt van kritiek hierop is dat men hierdoor wel een idee krijgt van de maatschappelijke positie van de vader, maar dat men dit niet krijgt van de moeder en in de sociale achtergrond van de individu spelen nu eenmaal beide ouders een rol. Een ander punt van kritiek bestaat er uit dat dit vaak geen idee geeft van de materiële rijkdom van de ouders en dit zelfs op niveau van het beroep zelf. Zo is het bijvoorbeeld zonder verdere

informatie moeilijk in te schatten welke het inkomen van een handelaar was. Niettemin kunnen we door gebruik te maken van het beroep van de vader erin slagen om op relatief korte tijd toch een betrouwbaar beeld te krijgen van de sociale achtergrond van een grote groep.

Ook in deze scriptie wordt bovenvernoemde manier toegepast. Om de sociale achtergrond van de leerlingen te kunnen bepalen, diende ik dus het beroep van hun vader te kennen. Indien dergelijke informatie werd opgetekend, gebeurde dit in de inschrijvingsregisters, ook wel stamregisters genoemd. In het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie zijn -voor de periode 1880-1940- enkel de stamregisters van de jaren 1889-1903 en 1927-1940 bewaard gebleven. In deze stamregisters werden gedurende de jaren 1895-1903 en 1927-1939 de beroepen van de vaders opgetekend. Dit gebeurde echter niet voor alle leerlingen. Tijdens de tijdsspanne 1895-1903 was het zo dat men in de stamregisters ofwel het adres ofwel het beroep van de vader noteerde. Het gevolg hiervan is dat voor slechts een deel van de leerlingen informatie over hun sociale achtergrond in de stamregisters werd opgenomen. Meer bepaald werd van 47,88% der normalisten het beroep van hun vader genoteerd. Tijdens de jaren 1927-1939 werd dergelijke informatie wel stelselmatiger opgetekend en kennen we van 96,37% der leerlingen het beroep dat hun vader uitoefende.

Om een overzichtelijk beeld te krijgen van de sociale achtergrond van deze aspirant-onderwijzeressen werden de beroepen vervolgens geklasseerd in professionele groepen. Bij deze klassering heb ik gebruik gemaakt van het HISCO-systeem.

Niet alle 'beroepen' konden echter volgens dit systeem in een professionele groep worden ingedeeld.

Zo waren er in de periode 1895-1903 twee gezinshoofden die als professionele activiteit 'eigenaar' of 'rentenier' opgaven. HISCO beschouwt deze activiteiten echter niet als een beroep en deelt ze bijgevolg niet in een professionele groep in. Omwille hiervan bestaat er naast de HISCO-groepen ook nog deze van eigenaar/rentenier. Een andere groep die afwijkt van het HISCO-systeem is deze onder de benaming onderwijs. Omwille van het gegeven dat hier de sociale herkomst van toekomstige onderwijzeressen onderzocht wordt, leek het me opportuun om laatstgenoemde sector als een aparte professionele groep te behandelen.

In de periode 1927-1939 zijn er naast de bovenvermelde nog enkele andere groepen die niet (volledig) op het HISCO-systeem gebaseerd konden worden. Vooreerst is dit het geval voor

deze van de gepensioneerden en invaliden. Aangezien het voormalige beroep van deze gepensioneerden ook in de inschrijvingsregisters vermeld staat, wordt er bij de bespreking van de sociale herkomst van de leerlingen wel aandacht geschonken aan de voormalige beroepsgroep van deze gepensioneerden. (Ook in de bijlagen staan de gepensioneerden na de algemene tabel in een aparte tabel volgens groep ingedeeld.) Ook bij de weduwes waarbij het beroep vermeld werd, werd met een dergelijk getrappt systeem gewerkt. De laatste groep tenslotte die voor de periode 1927-1939 afwijkt van het HISCO-systeem is deze van de weduwes waarbij enige informatie omtrent hun bron van inkomsten ontbraken.

Bij de vergelijking van de sociale achtergrond van de normalisten van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie met de algemene situatie, heb ik mij niet ten volle aan het HISCO-systeem kunnen houden. In die zin dat ik bepaalde professionele groepen heb moeten samenvoegen om de situatie in het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie te kunnen vergelijken met de algemene situatie. In de literatuur worden er immers andere klasseringen gehanteerd. Deze klasseringen zijn meestal minder gedetailleerd dan het HISCO-systeem. Het gevolg hiervan is dat het wel mogelijk is om de professionele groepen van het HISCO-systeem in deze klasseringen in te passen. Het door mij gebruikte systeem daarop toepassen is echter niet mogelijk. Om tot een vergelijk te kunnen komen heb ik meer bepaald volgende sociale groepen op basis van het HISCO-systeem samengesteld: burgerij/hogste klassen (groep 0/1, groep 2 en eigenaar/rentenier), oude middenklasse (groep 4, groep 6 en groep 7/8), nieuwe middenklasse (groep 3, groep 5 en onderwijs) en arbeiders (groep 9).

In punt 3.2 (De sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut....: uitzondering of niet, periode 1927-1939) wordt met de laatste vier groepen die in tabel 13 (Professionele groepen: 1927-1939 zijn opgenomen geen rekening gehouden. Dit heb ik gedaan om een duidelijkere vergelijking tussen de periodes 1895-1903 en 1927-1939 te bekomen. De laatste vier groepen in tabel 13 zijn: de gepensioneerden, de weduwes met/ of zonder professionele informatie en een invalide.

In deze scriptie wordt er eveneens nagegaan of er een verband bestond tussen de slaagkansen en de sociale herkomst van de aspirant-onderwijzeressen.

De professionele groepen die in de periode 1927-1939 gehanteerd werden, zijn wel verschillend van deze voor de bespreking van de sociale herkomst.

Zo werden de gepensioneerden en de weduwes waarvan het beroep vermeld was ingedeeld in de andere reeds bestaande groepen. De reden hiervoor is de volgende: bij het overzicht van de sociale herkomst zelf is het de bedoeling om zo een gedetailleerd mogelijk beeld te geven van deze herkomst, bij het overzicht van het verband tussen deze herkomst en de slaagkansen is het echter de bedoeling om dit verband zelf zo nauwkeurig mogelijk weer te geven.

Dit laatste kan echter niet als er van een bepaalde groep, zoals in het geval van de gepensioneerden, maar enkele gevallen aanwezig zijn. Je zou kunnen stellen dat dit in het geval van de weduwes, al dan niet met professionele informatie, een minder groot probleem vormt, omdat ze toch met een iets grotere en dus een meer representatieve groep zijn. Dit is inderdaad zo, maar dan heb je het probleem dat een belangrijke component inzake de slaagkansen van de respectievelijke leerlingen, de belangrijkste zelfs, over het hoofd gezien wordt: het intellectuele en sociale milieu waarin ze opgegroeid zijn. Omwille van laatstgenoemde reden is er bijgevolg besloten om de weduwes, tenminste deze waarvan het beroep vermeld was, niet apart van de mannelijke gezinshoofden te plaatsen maar ze samen met hen in de respectievelijke groepen te plaatsen.

Voor de weduwes waarvan hun professionele activiteit niet geweten was, was dit jammer genoeg niet mogelijk. Zij werden in een aparte groep geplaatst. Hetzelfde geldt voor de ene invalide die in de inschrijvingsregisters aan te treffen was.

3.2. Sociale achtergrond: verklaringen

Om een verklaring te kunnen bieden voor de sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie heb ik een beroep gedaan op literatuur die handelde over de normaalopleiding, het onderwijsaanbod voor meisjes en aspecten zoals het inkomen van de onderwijzers. Bij het lezen ervan heb ik de volgende vragen gesteld: Welk type van onderwijs was het normaalonderwijs? Van welk niveau was de normaalopleiding? Wat was de sociale positie van de onderwijzers? Hoe groot of hoe klein was hun inkomen? Welke studiemogelijkheden voor meisjes bestonden er?

3.3 Geografische herkomst

In het bepalen van de geografische herkomst van de aspirant-onderwijzeressen is er gewerkt met de woonplaatsen die in de stamregisters vermeld staan. De geografische achtergrond wordt enkel besproken van de leerlingen waarvan ook de sociale achtergrond gekend is.

Om de resultaten hiervan in een bredere context te plaatsen wordt een vergelijking gemaakt met de leerlingen van de Bisschoppelijke Normaalschool, de mannelijke tegenhanger van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie. Bij de leerlingen van deze school gebeurde dit door middel van streekproeven. Meer bepaald worden van de volgende jaren de geografische achtergrond van de afgestudeerde leerlingen besproken: 1880, 1890, 1900, 1910, 1920, 1930 en 1940. Om zicht te hebben op de mogelijke evoluties die zich hierin hebben voorgedaan worden deze jaren opgedeeld in twee groepen: 1880-1910 en 1920-1940. In tegenstelling tot in het geval van de meisjesschool is er hier dus geen beroep gedaan op de stamregisters maar wel op de gediplomeerdenlijst. De reden hiervoor is dat in de Bisschoppelijke Normaalschool de woonplaats van de leerlingen enkel in de gediplomeerdenlijst werd genoteerd.

Omdat het oorspronkelijk de bedoeling was om van nog veel meer leerlingen het beroep van hun vader te achterhalen (buiten diegenen waarvan dit al genoteerd was in de stamregisters) en dit zowel voor de meisjes- als jongensnormaalschool, zijn gegevens zoals de plaats van herkomst ook voor deze leerlingen door mij genoteerd geworden. Meer bepaald is dit het geval geweest voor de leerlingen die uit de huidige vijf grootste gemeenten van Oost-Vlaanderen afkomstig waren. Concreet werd gedurende het tijdsbestek 1880-1938 telkens voor de even jaren nagegaan hoeveel leerlingen uit het eerste jaar van hun studies uit (elk) van deze vijf gemeenten (en hun deelgemeenten) kwamen.

De oorspronkelijke motivering om deze gegevens te noteren, hield, zoals hierboven aangehaald, verband met de bepaling van de sociale achtergrond van de leerlingen van zowel het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie als de Bisschoppelijke Normaalschool. Omwille van de evolutie die zich inzake geografische achtergrond heeft voorgedaan, heb ik besloten om deze informatie toch in deze scriptie op te nemen. Het is namelijk zo dat de verschuivingen die zich onderling in het aandeel van de vijf gemeenten hebben voorgedaan, de evolutie inzake geografische achtergrond nog eens extra in de verf zetten.

Om deze evoluties in het aandeel van deze vijf gemeenten ten opzichte van de volledige populatie te kunnen nagaan en ook vooral om de verschuivingen in de onderlinge verhouding van de vijf gemeenten te kunnen opmerken, werd het tijdsbestek 1880-1938 opgedeeld in zes

afzonderlijke periodes. Deze periodes zijn meer bepaald: 1880-1888, 1890-1898, 1900-1918, 1920-1928 en 1930-1938. (Bij de jongens gaat de periode 1900-1918 maar tot het jaar 1916. De reden hiervoor is dat het jaar 1918 ontbrak in de stamregisters.)

In het geval van de Bisschoppelijke Normaalschool werd er hierbij gewerkt met de geboorteplaats van de leerlingen, voor het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie met de woonplaats. De reden hiervoor is dat in de stamregisters (inschrijvingsregisters) van de eerstgenoemde school enkel de geboorteplaats werd vermeld.

Aangezien er van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie geen stamregisters zijn bewaard gebleven voor de jaren 1880-1888 en 1904-1926, zijn de gegevens voor die jaren afkomstig uit de gediplomeerdenlijst van de school.

Om de vastgestelde evolutie inzake geografische achtergrond te verklaren, is er in eerste instantie beroep gedaan op literatuur die een overzicht schetste van de toenmalige kwantitatieve evolutie van de normaalscholen.

II. Historiek

1. Vanaf het ontstaan tot aan W.O.II

1.1. Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie

In 1832 werd de congregatie met de naam Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie opgericht. Het centrale huis van de nieuwe kloosterorde werd te Sint-Niklaas gevestigd.

Reeds van bij het ontstaan was haar voornaamste opdracht het verstrekken van onderwijs aan meisjes. Drie decennia later, meer bepaald in 1866, gingen de zusters te Sint-Niklaas over tot de oprichting van een normaalschool. In de daaropvolgende jaren zou deze school uitgebreid worden met afdelingen voor kleuterleidsters (1893) en regentessen (1912).

Naast het normaalonderwijs, begaven de zusters zich kort na W.O.I ook op een ander terrein van het middelbaar onderwijs. Zo werd in 1920 de handelsschool opgericht. Voor het volgen van de humaniora was het wachten tot 1942. (1)

Tijdens haar bestaan heeft de normaalschool van de Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie ook een moeilijke tijd doorgemaakt. Dit was meer bepaald het geval gedurende de periode van de schoolstrijd (1879-1884), toen de school afzag van de adoptie door de staat. Dit betekende concreet dat de uitgereikte diploma's niet langer werden erkend en dat er geen studiebeurzen meer werden verleend aan de leerlingen. Niettegenstaande er ondermeer beurzen door het bisdom werden verleend, verminderde het aantal leerlingen in de normaalschool fel. Aan deze moeilijke situatie kwam een einde toen na het liberale bewind in 1884 terug een katholieke regering aan de macht was en de normaalschool terug het statuut van aangenomen school verkreeg. (1)

Noot

- 1) X, Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, 150 jaar present, Sint-Niklaas, s.n., 1982, pp. 35-51.

1.2. Bisschoppelijke Normaalschool

De Bisschoppelijke Normaalschool werd opgericht door monseigneur Delebecque, bisschop van het bisdom Gent. In 1839 werden in de normaalinstelling de eerste leerlingen verwelkomd.

In de beginperiode bestond er een nauwe band met het kleinseminarie. Zo hadden beide instellingen dezelfde lesgevers en directeur. Geleidelijk aan ging de normaalschool echter een autonoom bestaan leiden. Deze evolutie werd in 1868 voltooid door de aanstelling van een eigen directeur. (1)

Omdat het leerlingenaantal voortdurend aangroeide verhuisde de normaalschool in 1873 naar een nieuw gebouw in de Kasteelstraat. De groei van de school zou zeker tot aan W.O.II aanhouden. (2)

Net zoals het Instituut-Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie heeft ook de Bisschoppelijke Normaalschool moeilijke tijden gekend. Voor laatstgenoemde school bleek vooral W.O.I een benarde periode te zijn geweest. Door rantsoening kwam de voeding van de internen in het gedrang. Het schoolgeld voor de ouders verhogen was niet echt een optie. De situatie verbeterde wel toen in 1916 de Provincieraad een subsidie verleende aan de school. Hierdoor kon de normaalschool nog net opgehouden worden. In oktober 1918 dienden de lessen echter voor verschillende maanden geschorst te worden. Dit tijdelijk sluiten had echter niets met de rantsoening te maken, maar wel met de opvang van oorlogsslachtoffers. Meer dan zeshonderd gewonden kregen een onderkomen in de normaalschool. Als gevolg van deze sluiting zijn er dan ook geen gegevens voor het jaar 1918 terug te vinden in de stamregisters. (Het schooljaar begon immers pas in oktober.) (3)

Noten

- 1) Windey R., 'Historische schets van de bisschoppelijke normaalschool te Sint-Niklaas', Kasteelgalm. Oud-leerlingenblad voor kosters, onderwijzers en regenten van de bisschoppelijke Normaalschool, XIII, 1956, nr. 1, pp. 5-9.
- 2) Windey R., 'Historische schets van de bisschoppelijke normaalschool te Sint-Niklaas', Kasteelgalm. Oud-leerlingenblad voor kosters, onderwijzers en regenten van de bisschoppelijke normaalschool, XIII, 1956, 1, 2, en 3, respectievelijk pp. 4-11, 5-11 en 5-14.
- 3) Windey R., 'Historische schets van de bisschoppelijke normaalschool te Sint-Niklaas', Kasteelgalm. Oud-leerlingenblad voor kosters, onderwijzers en regenten van de bisschoppelijke normaalschool, XIII, 1956, 1 en 2, respectievelijk pp. 10-11 en p. 5.

2. Huidige situatie

Tegenwoordig bestaan beide instellingen als dusdanig niet meer. De normaalscholen fuseerden in 1987 tot één instelling die de naam van Bisschoppelijke Normaalschool Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie meekreeg. Erg lang bleef de instelling echter niet onder deze naam functioneren. In 1995 vond er immers nog een veel grotere fusie plaats. Vanaf dan ging de normaalschool samen met nog zeven andere katholieke hogescholen uit Oost-Vlaanderen voortaan deel uitmaken van de Katholieke Hogeschool Sint-Lieven. De opleiding van de onderwijzers en -essen vindt wel nog altijd plaats in de Kasteelstraat te Sint-Niklaas. Zoals hierboven aangehaald, zetelde de Bisschoppelijke Normaalschool daar reeds in 1873.

(1)

Noot

- 1) <http://www.kahosl.be/wzw/meerhistoriek.asp>

III. Opleiding

1. De normaalscholen

1.1. De eerste normaalscholen

Begin negentiende eeuw was er van enige specifieke opleiding voor onderwijzers nog geen sprake. In het beste geval hadden ze zich op hun taak voorbereid door bij een reeds fungerende ‘meester’ in de leer te gaan. Hun opgedane beroepskennis was dan ook een van een zuivere praktische aard.

Het onderwijzersschap vormde bovendien niet hun enige bron van inkomsten. Het was slechts een bijbaantje, die naast de andere en meer belangrijke professionele activiteiten werden uitgevoerd. Ondermeer kosters en herbergiers zouden veelal dit bijbaantje invullen. (1) en (2)

Toen onze gewesten deel gingen uitmaken van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden veranderde deze situatie en werden er van overheidswege diverse maatregelen genomen om het onderwijzend personeel te professionaliseren.

Het meest opvallende initiatief was de oprichting van een normaalschool voor onderwijzers in 1817: de rijkskweekschool te Lier. Ook werd het organiseren van normaalcursussen door middel van toelagen bevorderd. Deze cursussen konden zowel voor een mannelijk als een vrouwelijk publiek bestemd zijn. (1) en (2)

De Belgische revolutie zou echter een stopzetting van deze evolutie betekenen. Het onderwijs was duidelijk geen prioriteit voor de kersverse staat. Met de lerarenopleiding liet deze nieuwe regering zich niet in: de enige normaalschool die ons land telde, werd ontbonden en ook de andere initiatieven waren een stille dood beschoren. Ook op het vlak van het lager onderwijs zelf ontbrak enige inmenging van de centrale overheid. Als gevolg hiervan waren de plaatselijke overheden volledig vrij in het invullen van de vacatures in hun scholen en gingen er dus ook weer meer amateur-leraren voor de klas staan. (1) en (2)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 124-125.
- 2) Depaepe M., ‘De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief’ in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, pp. 21-23.

Dit vacuüm die er heerste op het vlak van de onderwijzersopleiding werd door het Belgische episcopaat ingevuld. Tussen 1836 en 1842 werden zeven bisschoppelijke normaalscholen voor jongens opgericht, waarvan drie in Vlaanderen: Sint-Niklaas (Oost-Vlaanderen), Roeselare (West-Vlaanderen) en Sint-Truiden (Limburg). De meeste van deze scholen waren aan een reeds bestaand klein-seminarie gehecht. Zoals we later zullen zien, verschilden naar mening van de bisschoppen leraren dan ook niet veel van priesters. (1), (2) en (3)

Vanaf de jaren 1840 ging de centrale overheid wel actiever worden op het onderwijsterrein. In 1842 kwam de eerste organieke wet op het lager onderwijs tot stand.

Voortaan werden de gemeenten niet meer volledig vrijgelaten in de benoeming van onderwijzend personeel, maar werden ze verplicht om in de mate van het mogelijke enkel nog gediplomeerden aan te nemen. (1) en (2)

Ook op het vlak van de normaalopleiding zelf getuigde deze wet van een koersverandering, zij het in relatief bescheiden mate, van de regering. Net zoals ten tijde van het Verenigd Koninkrijk werd er van overheidswege terug een scholing voor toekomstige onderwijzers voorzien. In 1844 openden twee rijksnormaalscholen voor jongens de deuren, één te Lier en één te Nijvel. De zeven bestaande bisschoppelijke normaalschoolscholen werden door de staat 'aangenomen'. Dit betekende dat ze op subsidies konden rekenen, mits ze zich aan bepaalde opgelegde richtlijnen hielden. (1) en (2)

Wat de opleiding van de onderwijzeressen betrof, was de situatie enigszins anders. Hier ging de staat niet over tot de oprichting van een rijksnormaalschool. Men beperkte zich tot het adopteren van vrije instellingen. In 1848 werden tien dergelijke instellingen aangenomen. De vrije normaalscholen die in ons land reeds bestonden waren nagenoeg uitsluitend in handen van zustercongregaties. (2)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, p. 125.
- 2) Depaepe M., 'De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief' in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, p. 23.
- 3) Windey R., 'Historische schets van de bisschoppelijke normaalschool te Sint-Niklaas', Kasteelgalm. Oud-leerlingenblad voor koster, onderwijzers en regenten van de bisschoppelijke Normaalschool, XIII, 1956, nr. 1, pp. 4-5.

Na ruim tien jaar onafhankelijkheid zag de situatie er dus als volgt uit: tegen het midden van de jaren 1840 waren er negen jongensnormaalscholen, waarvan zeven aangenomen scholen en twee rijksinstellingen. Enkele jaren later kwamen daar de tien meisjesnormaalscholen bij die allen aangenomen vrije scholen waren. De eerste rijksnormaalschool voor meisjes werd pas in 1874 te Luik opgericht. (1)

De staat zou deze numerieke achterstand, zeker met betrekking tot de onderwijzeressenopleiding, blijven behouden.

1.2. De kwantitatieve evolutie van de normaalscholen tot aan Wereldoorlog II

Tot aan de periode van de schoolstrijd (1879-1884) werd het officiële net geleidelijk uitgebreid. Als gevolg hiervan bestonden er tegen 1879 negen rijksinstellingen (vier normaalscholen en vijf normaalafdelingen) die normaalonderwijs voor jongens aanboden. Op het vlak van de onderwijzeressenopleiding deden er zich, behalve de reeds vernoemde stichting van de instelling te Luik, geen nieuwe ontwikkelingen meer voor.

De liberale regering die tijdens de jaren 1879-1884 aan de macht was, bracht hierin een stroomversnelling teweeg. Vooral inzake het meisjesnormaalonderwijs deed er zich een opmerkelijke inhaalbeweging voor. In één beweging werd dit met twaalf instellingen uitgebreid. Het jongensnormaalonderwijs werd met zes eenheden verhoogd, zodat de teller hier op vijftien kwam te staan.

Voor de liberalen was een sterk ontwikkeld net van rijksnormaalscholen dan ook essentieel. Enkel op die manier immers kon bekomen worden dat het onderwijzend personeel in de gemeentescholen uit het 'eigen' net werden gerekruteerd en dat ze dus met andere woorden niet uit normaalinstellingen afkomstig zouden zijn die door de geestelijkheid in plaats van door de overheid werden georganiseerd. (2)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, p. 126.
- 2) Depaepe M., 'De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief' in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, p. 24-25.

De katholieken die na de schoolstrijd voor een periode van dertig jaar de politieke macht in handen hadden, veroorzaakten een ommekeer in deze situatie. Na reeds enkele maanden regeren, hadden ze het aantal rijksinstellingen tot achttien herleid. Enkele jaren later, in 1886, werd dit aantal verder teruggebracht op dertien. (1)

In het vrije net hadden zich tijdens de voorbije decennia eveneens nieuwe ontwikkelingen voorgedaan. Ook hier was het aantal instellingen opmerkelijk gestegen. In tegenstelling tot in het officiële net zou deze evolutie natuurlijk niet onderbroken worden door het aantreden van de nieuwe regering in 1884. (Deze scholen behoorden immers tot dezelfde zuil van de regering.) (1) en (2)

In de jaren 1890 telde ons land reeds zesenvestig lagere normaalscholen. De overgrote meerderheid daarvan (31) waren vrije normaalscholen. Naast deze vrije scholen bestonden er in België ook nog dertien rijksnormaalscholen en twee gemeentelijke te Brussel. Op het Vlaamse niveau was dit katholieke overwicht nog groter dan op het nationale. Bij ons bestonden er immers slechts drie instellingen, namelijk drie rijksnormaalscholen (twee voor jongens en één voor meisjes), die niet tot dit vrije net behoorden. Dit overwicht, met eenentwintig van de achtentwintig instellingen in handen, was ook veel sterker wat het meisjesnormaalonderwijs betreft. Of anders gesteld: in de jaren 1890 organiseerde achttien scholen, waarvan tien vrije, een opleiding voor onderwijzers en achtentwintig, waarvan eenentwintig vrije, een opleiding voor onderwijzeressen. (2)

Tijdens het laatste decennium voor Wereldoorlog I werd er door andere beleidsniveaus wel voor bijkomende alternatieven gezorgd. Naar het voorbeeld van Brussel hadden nu ook de drie andere grote steden een eigen normaalinstelling opgericht: Antwerpen en Luik hadden zowel één voor jongens als één voor meisjes, in Gent daarentegen was er enkel één voor jongens. Deze steden zouden dus binnenkort ‘eigen’ onderwijzend personeel in hun lagere scholen kunnen tewerkstellen. (1) en (2)

Noten

- 1) Depaepe M., ‘De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief’ in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, pp. 26-27.
- 2) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 94-95.

In Henegouwen tenslotte openden er twee provinciale normaalscholen de deuren (een voor meisjes en een voor jongens). Dit alles betekende echter niet dat het bestaande onevenwicht intussen weggewerkt was, want ook het vrije net was niet ter plaatse blijven trappelen: in 1914 telde ons land reeds meer dan veertig katholieke scholen. (1)

Tijdens het interbellum bleef het aantal normaalscholen verder groeien. De verhoudingen tussen de netten bleven zoals ze reeds decennialang waren. Op het einde van deze periode verzorgden maar liefst vierenzeventig instellingen een erkende opleiding tot onderwijzer of onderwijzeres: zestien rijksscholen, vijf provinciale en drieënvijftig katholieke scholen (zeventien jongens- en zesendertig meisjesscholen). Zoals te verwachten bleven laatstgenoemden dan ook de grootste groep gediplomeerden voortbrengen. In 1939 was dit voor 59,7% van de mannelijke en voor 68,6% van de vrouwelijke afgestudeerden het geval. Het gevolg hiervan was dat een groot deel van de leerkrachten in de gemeentescholen hun opleiding in een vrije instelling hadden genoten. (Tijdens het interbellum kwamen nochtans enkel nog coalitieregeringen voor, waarbij de portefeuille van onderwijs telkens bij een liberale of socialistische minister berustte.) (1) en (2)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 94-95.
- 2) Ibid., p. 208.

2. De normaalopleiding

2.1. De organisatie van de normaalopleiding

De normaalopleiding was een afdeling in het middelbaar onderwijs. Qua niveau stond het gelijk met dat van het lager secundair. In de jaren 1920 werden wel pogingen (zie 2.2.) ondernomen om dit niveau op te krikken tot dat van het hoger secundair; zonder dat dit echter tot een resultaat leidde die voldoende bevredigend was. (1)

De organisatorische kenmerken zoals bijvoorbeeld de duur van de opleiding en de voorwaarden waaraan de kandidaat-aspiranten moesten voldoen, waren in alle erkende kweekscholen dezelfde.

In onze periode werden steeds de volgende zaken geëist van diegenen die tot de normaalopleiding wilden toegelaten worden: een goede gezondheid bezitten en geen lichamelijke gebreken vertonen, slagen in het toelatingsexamen en zich binnen bepaalde leeftijdsgrenzen (vanaf vijftien of zestien jaar, afhankelijk van de duur van de opleiding, tot tweeëntwintig jaar) bevinden. De studiën namen steeds drie of vier jaar in beslag. (1) en (2)

In de jaren 1884-1896 duurde de normaalopleiding drie jaar. De leerlingen moesten zestien jaar oud zijn en door middel van een toelatingsproef aantonen dat ze voldoende kennis bezaten van de leerstof van de lagere school. (3)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, p. 96.
- 2) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, p. 132.
- 3) Gossé J., O.L.V. Ten Doorn: het lager normaalonderwijs voor onderwijzeressen van 1884-1939, Gent, RUG. Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 1986, p. 205 en 212.

Tijdens het tijdsbestek 1896-1923 werd de studieduur met een jaar verlengd. Als gevolg hiervan werd de minimumleeftijd op vijftien jaar gebracht. Met betrekking tot het toelatingsexamen werden er geen wijzigingen doorgevoerd. Wel werd de mogelijkheid voorzien om de kandidaten hier beter op voor te bereiden door normaalscholen de gelegenheid te geven om een voorbereidende afdeling in te richten. (1)

De veranderingen in 1923 hadden tot gevolg dat er voortaan hogere eisen werden gesteld met betrekking tot het toelatingsexamen. Voortaan was het niet meer voldoende om een goede kennis te hebben van de lagere school om toegelaten te worden tot de normaalopleiding. Nee, vanaf dan werd men verondersteld om inzake algemene ontwikkeling reeds het niveau van het lager secundair onderwijs bereikt te hebben.

De studieduur werd net zoals in de jaren 1884-1896 terug maar drie jaar. De voorbereidende afdeling daarentegen werd met een jaar verlengd en kon nu twee jaar in beslag nemen. Deze uitbreiding had natuurlijk te maken met de zonet vernoemde strengere voorwaarden inzake het ontwikkelingspeil van de normalisten. Indien immers was gebleken dat men enkel een voldoende kennis bezat van de lagere school, werd men verplicht om eerst de voorbereidende jaren te doorlopen alvorens de eigenlijke normaalafdeling aan te vatten.

Een nieuwe voorwaarde die in deze periode werd ingevoerd om het diploma van leerkracht te kunnen behalen, was het bezitten van de Belgische nationaliteit. (1) en (2)

In 1926 werd er reeds opnieuw gesleuteld aan het aantal jaren dat de leerlingen in de eigenlijke normaal- en voorbereidende afdeling dienden door te brengen. Eerstgenoemde werd terug op vier jaar gebracht en laatstgenoemde op één jaar. Voor de rest bleef alles bij het oude. Zeker tot aan Wereldoorlog II zouden er geen veranderingen meer plaatsgrijpen. (1)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, p. 96.
- 2) Gossé J., O.L.V. Ten Doorn: het lager normaalonderwijs voor onderwijzeressen van 1884-1939, Gent, RUG. Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 1986, pp. 206-208.

De leerlingen hadden zich in de jaren na de lagere school op diverse manieren op de normaalopleiding voorbereid. Meer bepaald konden deze voorbereidingen de volgende zijn: het verder volgen van de lagere school, enkele jaren middelbaar onderwijs of beroepsonderwijs voltooien, aan zelfstudie doen of optreden als monitor in een lagere school. Een gevolg hiervan was dat ze, wat de vooropleiding betreft, dan ook allerminst een homogene groep vormde. (1)

Wel dient in dit verband vermeld te worden dat steeds meer leerlingen de voorbereidende afdeling doorliepen. In het Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie Instituut bijvoorbeeld gold dit tijdens het interbellum voor een erg ruime meerderheid der lekenleerlingen. (2)

De redenen waarom men geneigd was om voor een loopbaan als onderwijzer of onderwijzeres te opteren waren uiteenlopend. Mede tengevolge van de jonge leeftijd waarop men deze keuze diende te maken, was het in ieder geval zo dat de omgeving van deze jongeren er een sturende al dan niet beslissende factor in speelde. Hierbij dient men natuurlijk in de eerste plaats aan de ouders te denken, maar ook andere invloedrijke personen zoals de onderwijzer of de dorpspastoor konden hierin van groot belang geweest zijn. Een andere mogelijkheid was dat men in de voetsporen trad van een oudere broer of zus of ander familielid. (1)

De ouders hadden de volgende motiveringen om voor een opleiding tot leerkracht voor hun kind te kiezen: het verkrijgen van een studiebeurs was mogelijk en eens afgestudeerd bood het onderwijzerschap voordelen zoals een vaste job, veel vrije tijd en een pensioen. (1)

In het Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie Instituut hebben in ieder geval heel veel ouders tijdens de periode 1895-1903 een dergelijke beursaanvraag ingediend. Meer bepaald was dit het geval bij 156 (92,31%) van de 169 leerlingen van wie het beroep van de vader gekend was. (Voor de periode 1927-1939 heb ik daar geen gegevens over.) (2)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, p. 132.
- 2) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904 (boek met beige kaftpapier)

2.2. Het inhoudelijke programma van de normaalopleiding

Inzake leerprogramma was er tussen de vrije en de openbare scholen weinig of geen verschil. Tot het midden van de jaren 1920 was dit van de katholieke scholen op het officiële programma afgesteld. (1) en (2)

Inzake ideologische invalshoek bestond er echter wel een belangrijk verschil tussen beiden. In zowel de katholieke als de niet-katholieke scholen hechtte men veel belang aan de maatschappelijke rol die leerkrachten te vervullen hadden. Volgens het ideaalbeeld die in negentiende-eeuwse onderwijsmiddens was ontstaan, diende de leerkracht in de eerste plaats een stichtend voorbeeld te zijn voor zijn leerlingen. Het was zijn taak om de leerlingen de nodige morele eigenschappen bij te brengen en hen aldus op die manier tot goede onderdanen op te voeden. Welke nu precies de morele kwaliteiten waren waarover een ‘goede’ onderdaan beschikte; daar bestond geen eensgezindheid over. In de katholieke onderwijsmiddens was vroomheid hierin essentieel, terwijl dit bij de andere niet het geval was. Een gevolg hiervan was dat de godsdienstige vorming in de vrije scholen een vooraanstaande plaats innam in de opleiding van de toekomstige leerkrachten. Om hun leerlingen de nodige religiositeit te kunnen bijbrengen moesten ze immers in de eerste plaats zelf goede christenen zijn. (1), (2) en (3)

Een essentieel kenmerk van de toenmalige normaalopleiding was het tweeslachtige karakter ervan. Aan de ene kant wilde men de algemene kennis van de leerlingen uitbreiden en aan de andere kant wilde men hen op het toekomstige lerarenchap voorbereiden. Deze combinatie van zowel een algemene als een pedagogische vorming in één en dezelfde opleiding ging steeds vaker voorwerp van kritiek uitmaken. (2)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, p. 132-133.
- 2) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 95-96.
- 3) Ibid., p. 139.

Een ander facet die men niet uit het oog mag verliezen is het feit dat alle lessen oorspronkelijk in het Frans werden gegeven. Pas in 1931 werd het middelbaar onderwijs vernederlandst. (1)

Na enkele algemene aspecten van het inhoudelijke programma van de normaalopleiding op een rijtje gezet te hebben, zal in de rest van dit onderdeel een meer concreet overzicht gegeven worden van het eigenlijke leerprogramma.

Naar het einde van de negentiende eeuw toe werden aan de normalisten de volgende verplichte vakken onderwezen:

- staatshuishoudkunde (Dit had als doel hen een elementaire kennis van de grondwettelijke en administratieve instellingen van België en de wetgeving op het lager onderwijs bij te brengen.)
- godsdienst of moraal
- pedagogiek (Hierbij richtte men zich vooral op de deontologie van het beroep. Gezien de belangrijke voorbeeldfunctie die een leerkracht diende te vervullen, is het ook geen verrassing dat men zich vooral daarop ging focussen.)
- methodologie (vooral modellessen)
- moedertaal
- tweede taal (Frans)
- wiskunde (Men beperkte zich tot de theoretische en praktische rekenkunde waarbij de nadruk lag op het metrieke stelsel)
- aardrijkskunde (van België)
- geschiedenis (In dit vak wordt een gedetailleerd overzicht gegeven van de Belgische geschiedenis, waarbij de invloed van de romantiek duidelijk merkbaar is. Daarnaast worden ook de belangrijkste feiten uit de Westerse geschiedenis belicht.)
- schoonschrift
- tekenen
- zang (2)

Noten

- 1) Blok D.P., Prevenier W., Rooda D.J. e.a.; Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel 14, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1977-1983, p. 269.
- 2) Depaep M., 'De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief' in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, p. 26.

- gymnastiek
- noties van de landbouw voor de aspirant-onderwijzers
- naaldwerk voor de aspirant-onderwijzeressen (1)

Hiernaast stonden er ook nog een aantal facultatieve vakken op het programma. Dit hield niet in dat men deze niet hoefde te volgen. Met facultatief bedoelde men dat het niet verplicht was om er een examen over af te leggen. Deze vakken waren meer bepaald: een derde taal, natuurwetenschappen, boekhouden, bepaalde inhouden uit de hogere wiskunde voor de jongens en huishoudkunde voor de meisjes. (1)

In het midden van de jaren 1890 werden enige wijzigingen in het leerprogramma doorgevoerd. Vanaf dan diende de leerlingen ook een examen af te leggen over vakken zoals 'hygiëne' en elementaire noties van de natuurwetenschappen'. Ook de pedagogische opleiding werd voortaan ietwat uitgebreider. Naast de algemene vakken van het lager onderwijs bestond de pedagogische vorming uit het tweeluik theorie en praktijk. Het theoretische gedeelte omvatte zaken zoals vermogensleer, didactiek, vakdidactiek in verband met de leerstof van de lagere school, theorie van de lichamelijke opvoeding en organisatie van het lager onderwijs. Het praktische gedeelte bestond uit de model-, didactische en praktijklessen. (1)

Inzake de gedoeerde vakken bestond er tussen de vrije en de openbare scholen geen verschil. Wel was het zo dat in eerstgenoemde scholen meer aandacht werd besteed aan de basisvakken (Tot deze basisvakken werden de vakken moedertaal, tweede taal en wiskunde gerekend.) dan aan de natuurwetenschappelijke vakken. (1)

Noten

- 1) Depaepe M., 'De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief' in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, p. 26.

In de jaren 1920 onderging het leerprogramma van de normaalopleiding grote wijzigingen. Eigenlijk ging het vooral om een verzwaring van het programma. Men wou immers de normaalstudies op hetzelfde niveau brengen dan dat van het hoger secundair onderwijs. (1) en (2)

In 1923 werd het leerprogramma voor een eerste maal aangepast. Het reeds brede vakkenpakket bleef behouden. De bestanddelen wiskunde, wetenschappen en moderne talen werden merkkelijk uitgebreider. Een voorbeeld hiervan is het facultatief programmeren van een vierde taal. (1) en (2)

De meest opmerkelijk vernieuwing waren echter de zogenaamde ‘aanvullingsoefeningen’. Het doel van deze oefeningen was tweërlei. Aan de ene kant wilde men de normalisten leren om zelfstandig te werken. Zo diende ze bijvoorbeeld zelf documentatie omtrent een bepaald thema te vergaren. Aan de andere kant wilde men de bredere algemene kennis van de leerlingen hierdoor vergroten. Voor deze oefeningen werden er vier uur per week in elk studiejaar voorzien. (2)

Enkele jaren later, in 1926, werd het systeem reeds opnieuw veranderd. De wijziging van 1923 was er immers blijkbaar niet in geslaagd om de algemene ontwikkeling van de afgestudeerden op voldoende wijze te verhogen. Bovendien waren de toekomstige leerkrachten niet in staat om hun opgedane kennis in het niveau van de lagere school om te zetten. Verschillende maatregelen dienden de problemen op te lossen. Met betrekking tot het bijschaven van de lesgeefcapaciteiten werden volgende onderdelen in het lessenrooster van de laatstejaars ingelast: vier praktijklessen per week, oefeningen in lesvoorbereidingen en een uitvoerige bestudering van het programma van de lagere school. De ‘aanvullingsoefeningen’ werden daarentegen in tijd gereduceerd. (2)

Noten

- 1) Depaepe M., ‘De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief’ in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, p. 27.
- 2) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 97-98.

Inzake algemene kennis werd het programma van de algemene vakken nog maar eens zwaarder gemaakt. Het was de bedoeling dat het niveau van deze algemene vakken op hetzelfde peil zouden staan van deze van de drie hoogste klassen van de Grieks-Latijnse afdeling. (1)

Het Verbond van het Katholiek Normaalonderwijs was het niet eens met deze wijzigingen en werkte zelf een eigen modelprogramma uit, dat in 1927 werd gepubliceerd. Het verschil met het officiële leerprogramma zat hem vooral in het volgende: er werd meer tijd besteed aan de algemene vakken (godsdienst, tweede taal, wiskunde, geschiedenis en aardrijkskunde). Als gevolg hiervan werd er dan weer minder aandacht besteed aan de pedagogische vorming. Het aantal praktijklessen in het vierde jaar werd enigszins verminderd en het voorbereiden van 'beredeneerde lessen' kwam niet voor. Ook de 'aanvullingsoefeningen' werden niet in het lessenrooster voorzien. Dit modelprogramma werd door de minister van onderwijs in 1929 aanvaard. (1)

De kritische geluiden die reeds voor Wereldoorlog I te horen waren, verstomden niet door de wijzigingen die in 1920 werden doorgevoerd, maar werden in tegendeel nog heviger. Zoals uit de bespreking van het leerprogramma gebleken is, combineerde de normaalopleiding dus zowel de algemene als de pedagogische vorming van de toekomstige leerkrachten. Volgens de critici getuigde het echter van een grote vergissing om beiden te laten samengaan. Hierdoor bleven de studies van een te laag niveau, ook na de hervormingen van de jaren 1920. Dit was trouwens niet alleen manifest voor het algemene ontwikkelingspeil van de normalisten, het bracht ook schade aan de pedagogische opleiding toe omdat er hier niet voldoende tijd kon voor uitgetrokken worden.

Ondanks dit gemor in zowel de openbare als katholieke onderwijsmiddens bleef een grondige hervorming van de leerkrachtenopleiding uit. (1)

Noot

- 1) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 98-100.

2.3. Het internaat

Hevige kritiek werd er ook geuit op de internaten die aan de normaalscholen verbonden waren. In deze internaten leidden de leerlingen een strak gedisciplineerd, routineus en geïsoleerd bestaan. De buitenwereld werd er letterlijk en figuurlijk op een veilige afstand gehouden. Reeds begin 1900 werden de eerste negatieve commentaren hieromtrent verspreid. Door het gevangenisregime van de internaten waren de normalisten niet goed voorbereid op hun toekomstige functie van leerkracht. Met een ietwat wereldvreemde onderwijzer kon men immers niet erg veel aanvangen. (1) en (2)

Dit op afstand houden van de buitenwereld werd mogelijk gemaakt door het feit dat de leerlingen bijna het hele jaar door in het internaat verbleven. Enkel tijdens de ‘grote’ vakantie en de kerst-en paasvakantie mocht men naar huis gaan. Het was echter geen uitzondering dat men als straf de twee laatstgenoemde vakanties toch op school diende door te brengen. Voor het overige hadden de leerlingen, op een enkel bezoekje na of een brief, niet veel contact met hun ouders of met andere verwanten. (1)

Ook tijdens het interbellum waren de meeste normalisten nog steeds intern. Het is wel zo dat in deze periode het aantal externe leerlingen toenam. De normaalscholen te Brussel bijvoorbeeld werden nog uitsluitend door externe leerlingen bevolkt.

In het interbellum deed er zich ook nog een andere evolutie voor: het internaat werd minder een afgesloten wereldje op zich en het regime werd er ook iets minder streng op.

Voortaan kwamen buitenschoolse activiteiten zoals het bijwonen van voordrachten en toneelvoorstellingen steeds vaker voor. Ook pedagogische excursies en buitenlandse reizen vormden geen uitzonderingen meer. Een andere nieuwigheid was het betrekken van ouders, oud-leerlingen en sympathisanten van de school in bepaalde activiteiten. Het feit dat er meer contact met de ouders mogelijk was dan voorheen, valt eveneens af te leiden uit het reglement van 1923 voor de rijksnormaalscholen. Ten gevolge van dit reglement kregen verdienstelijke leerlingen de toelating om de zondag samen met hun ouders of andere verwanten door te brengen. (1) en (2)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 134-142.
- 2) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., op.cit., pp. 100-102.

3. Besluit

In het onderdeel over de opleiding worden reeds enkele zaken aangehaald die verderop in deze scriptie nog van belang zullen zijn. Meer bepaald zullen deze zaken hulp bieden bij de verklaring van zowel de geografische als de sociale achtergrond van de leerlingen.

Met betrekking tot de geografische achtergrond dienen we vooral het volgende te onthouden: de onophoudelijke kwantitatieve uitbreiding van de normaalscholen van het katholieke net. Ook belangrijk is dat laatstgenoemd net steeds een opmerkelijker overwicht bezat in het normaalonderwijs voor meisjes dan in dit voor jongens. Een ander gegeven die ook op de geografische achtergrond van invloed kan geweest zijn, zijn de veranderingen die zich met betrekking tot de internaten van de normaalscholen hebben voorgedaan. Algemeen gesteld, nam het aantal interne leerlingen tijdens het interbellum af en werden contacten tussen internen en hun verwanten meer mogelijk gemaakt.

Met betrekking tot de sociale achtergrond is vooral het gegeven van belang dat het niveau van de normaalopleiding nooit het niveau van dit van het hoger secundair onderwijs bereikt heeft. Het niveau van de opleiding is hier van belang omdat het iets zegt over de uitstraling die deze opleiding bij bepaalde sociale klassen moet gehad hebben.

IV. Geografische achtergrond

1. Bisschoppelijke Normaalschool

1.1. Geografische herkomst: 1880-1910

Tabel 1: Geografische herkomst: 1880-1910: België en buitenland (1) (zie ook kaartje p. 29)

België/Provincie	Aantal
Oost-Vlaanderen	96
Antwerpen	10
Vlaams-Brabant	3
West-Vlaanderen	3
Waals-Brabant	1
Brussel	1
Limburg	1
Buitenland/land	Aantal
Nederland	1
Totaal	116

De overgrote meerderheid der leerlingen die school liepen aan de Bisschoppelijke Normaalschool te Sint-Niklaas waren uit de provincie zelf afkomstig. 82,76% Onder hen waren Oost-Vlamingen.

De andere Vlaamse (Belgische) provincies maakten amper 16, 34% van het totaal uit. Van deze provincies scoorde Antwerpen, die het dichtst bij Sint-Niklaas gelegen is, met een aandeel van 8,62% procent nog betrekkelijk goed.

Het aantal normalisten (7,72%) die in de resterende delen van België woonde, was erg gering. Afgezien van één leerling uit Waals-Brabant was er geen enkele leerling uit het zuidelijke landsgedeelte aanwezig. Deze zelfde situatie geldt eveneens voor Limburg en Brussel.

In Vlaams-Brabant en West-Vlaanderen verkozen iets meer ouders om hun zonen naar het verre Sint-Niklaas te sturen: uit elk van deze provincies waren drie leerlingen afkomstig.

Het buitenland stelde inzake geografische afkomst van de leerlingen erg weinig voor. Welgeteld één leerling had zijn ouderlijk huis op buitenlandse bodem, meer bepaald Nederland, staan. (1)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Bisschoppelijke Normaalschool, Afgestudeerde Onderwijzers, 1847-1950.

Kaartje p.29

Tabel 2: Geografische herkomst: 1880-1910: Oost-Vlaanderen (zie ook kaartje p 32.)

Gemeente	Aantal
Sint-Niklaas	8
Oudenaarde	6
Brakel	5
Gent	5
Dendermonde	4
Oosterzele	4
Aalter	3
Lede	3
Ninove	3
Temse	3
Waarschoot	3
Herzele	3
Zele	3
Beveren	2
Denderleeuw	2
Evergem	2
Lokeren	2
Sint-Laureins	2
Zottegem	2
Erpe-Mere	2
Zulte	2
Geraardsbergen	2
Maarkedal	2
Hamme	1
Kruikeke	1
Lebbeke	1
Nevele	1
Sint-Martens-Latem	1
Stekene	1
Wichelen	1
Moerbeke (Waas)	1
Wachtebeke	1
Wetteren	1
Zingem	1
Zomergem	1
Assenede	1
Eeklo	1
Sint-Lievens-Houtem	1
Gavere	1
Lochristi	1

Lovendegem	1
Maldegem	1
Melle	1
Nazareth	1
Sint-Gillis-Waas	1
Wortegem-Petegem	1
Totaal	96

(1)

De Oost-Vlamingen die les volgden aan de Bisschoppelijke Normaalschool kwamen uit alle hoeken van de provincie. Oost-Vlaanderen telt momenteel vijfenzestig gemeenten; (1) vijfenveertig (70,77%) daarvan zijn in bovenstaande tabel terug te vinden. Als je weet dat dit zonder de deelgemeenten gerekend is, kan je wel degelijk stellen dat de woonplaatsen van de leerlingen wijdverspreid waren.

Toch zijn er enkele gemeenten die iets hoger genoteerd staan dan de anderen. Niet toevallig, was het grootste aantal kandidaat-onderwijzers uit Sint-Niklaas zelf afkomstig. Dit was meer bepaald voor acht van de zesennegentig leerlingen (8,33%) het geval. Ook in de gemeenten: Oudenaarde, Brakel en Gent had de normaalschool iets meer leerlingen wonen dan dit in de andere Oost-Vlaamse gemeenten het geval was. Oudenaarde nam met zes leerlingen (6,25%) de tweede plaats in de rangschikking in. Brakel en Gent deelden met elk vijf normalisten (5,21%) de derde plaats. Geen enkele van de drie laatstgenoemde gemeenten grensden aan Sint-Niklaas. Dit gold trouwens ook voor de twee gemeenten, meer bepaald Dendermonde en Oosterzele, die samen de vierde plaats deelden.

Tenslotte waren er ook heel wat gemeenten die slechts één leerling onder hun inwoners telde. Dit laatste gold voor drieëntwintig (50,00%) van diegenen die hier in de tabel opgenomen zijn.

(1)

Noot

1) Archief KaHo Sint-Lieven, Bisschoppelijke Normaalschool, Afgestudeerde onderwijzers, 1847-1950

Kaartje p.32

1.2. Geografische herkomst: 1920-1940

Tabel 3: Geografische herkomst: 1920-1940: België en buitenland (zie ook kaartje p. 34)

België/Provincie	Aantal
Oost-Vlaanderen	124
Antwerpen	13
West-Vlaanderen	2
Henegouwen	1
Totaal	140

(1)

Ook in de jaren 1920, 1930 en 1940 prijkte Oost-Vlaanderen bovenaan in de rangschikking. Het aantal leerlingen die in deze provincie woonde, (88,57%) was ten aanzien van 1880-1910 (toen: 82, 76%) zelfs nog lichtjes gestegen.

Antwerpen nam met haar dertien normalisten (9,29%) opnieuw de tweede plaats in.

Nog iets meer dan in de voorbije jaren het geval was geweest, waren er maar erg weinig leerlingen in de Bisschoppelijke Normaalschool die uit andere Belgische provincies afkomstig waren. Dit laatste gold voor slechts 2,14% van het totale aantal. Tot deze geringe groep behoorden twee inwoners van West-Vlaanderen en één inwoner van Henegouwen.

(1)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Bisschoppelijke Normaalschool, Afgestudeerde onderwijzers, 1847-1950

Kaartje p.34

Tabel 4: Geografische herkomst: 1920-1940: Oost-Vlaanderen (1) (zie ook kaartje p. 37)

Gemeente	Aantal
Sint-Niklaas	13
Gent	7
Temse	7
Oosterzele	6
Zwalm	6
Lokeren	5
Aalst	4
Beveren	4
Lede	4
Sint-Lievens-Houtem	4
Zele	4
Hamme	3
Kruikeke	3
Laarne	3
Oudenaarde	3
Sint-Gillis-Waas	3
Aalter	3
Nazareth	2
Wetteren	2
Denderleeuw	2
Evergem	2
Gavere	2
Herzele	2
Lochristi	2
Maldegem	2
Zulte	2
Ninove	2
Nevele	2
Dendermonde	1
Geraardsbergen	1
Lebbeke	1
Lovendegem	1
Brakel	1
Buggenhout	1
Destelbergen	1
Wachtebeke	1
Zomergem	1
Melle	1
Merelbeke	1
Stekene	1
Zingem	1
Assenede	1

Deinze	1
Ronse	1
Totaal	124

In grote lijnen was de situatie voor Oost-Vlaanderen dezelfde van de jaren voorheen.

Ook nu kwamen de leerlingen uit allerlei verschillende gemeenten van de provincie. Het aantal gemeenten die in de tabel hierboven vermeld staan, bleef met een aantal van zesenvestig zelfs ongewijzigd.

Aangezien we hier echter een dertigtal normalisten meer hebben, kunnen we stellen dat de concentratie aan leerlingen uit één en dezelfde gemeente toch iets sterker geworden is.

De top drie van Oost-Vlaamse woonplaatsen, is afgezien van de eerste plaats, wel aan een grotere verandering onderhevig geweest.

Met elk 5,65% vinden we Gent en Temse terug op de tweede plaats. Een plaatsje lager staan Oosterzele en Zwalm, met elk 4.84%. Zoals net aangehaald, bleef Sint-Niklaas de meeste leerlingen van de normaalschool tellen. Met 10.48 % der leerlingen deed laatstgenoemde stad het zelf iets beter dan voorheen (toen: 8,33%).

Nieuw, in vergelijking, met de vorige periode is dat we bij de vijf hoogst genoteerde gemeenten nu wel een buurgemeente van Sint-Niklaas, namelijk, Temse, kunnen opmerken.

(1)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Bisschoppelijke Normaalschool, Afgestudeerde onderwijzers, 1847-1950

Kaartje p.37

1.3. Leerlingen afkomstig uit de vijf grootste gemeenten van Oost-Vlaanderen (Sint-Niklaas, Gent, Beveren, Aalst en Dendermonde)

Tabel 5: % leerlingen afkomstig uit de vijf gemeenten (1)

Periode	Totaal aantal leerlingen	Aantal leerlingen uit de vijf gemeenten	%
1880-1888	293	52	17,75
1890-1898	274	60	21,9
1900-1908	250	47	18,8
1910-1916	289	50	17,3
1920-1928	461	68	14,75
1930-1938	486	100	20,58
1880-1938	2053	377	18,36

Gedurende het tijdsbestek 1880-1940 bleef het aandeel van de vijf grootste gemeenten van Oost-Vlaanderen, inzake geografische herkomst, vrij stabiel. Gemiddeld hadden 18,36 % van de leerlingen van de Bisschoppelijke Normaalschool in één van hen hun eerste levenslicht gezien.

Zoals net aangehaald, was het percentage normaalschoolstudenten uit één van deze gemeenten afkomstig telkens van een gelijkaardige grootte. Grote afwijkingen ten opzichte van het gemiddelde deden er zich dan ook in geen enkele periode voor. In geen enkel geval bedroeg deze meer dan vijf procent. Bijgevolg zijn ook de verschillen tussen de periodes onderling klein. In de jaren 1890-1898 waren de vijf gemeenten met een aandeel van ruim twintig procent (21,90 %) het talrijkst vertegenwoordigd. In de periode 1920-1928 daarentegen dienden ze zich met het minst aantal vertegenwoordigers (14,75 %) tevreden te stellen.

(1)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Bisschoppelijke Normaalschool, Stam, 1847-1950.

1.4. Onderlinge Verhouding van de vijf grootste gemeenten van Oost-Vlaanderen (Sint-Niklaas, Gent, Beveren, Aalst en Dendermonde)

Tabel 6: Onderlinge verhouding van de vijf gemeenten uitgedrukt in %(1) (zie ook kaartjes pp. 41-46)

Gemeente	% 1880-1888	% 1890-1898	% 1900-1908	% 1910-1916	% 1920-1928	% 1930-1938
Sint-Niklaas	61,54	55	25,53	48	45,59	44
Gent	23,08	23,33	36,17	22	2,94	6
Beveren	11,54	8,33	21,28	16	19,12	24
Aalst	1,92	5	8,51	10	13,24	14
Dendermonde	1,92	5	8,51	4	19,12	12

Het aandeel van de vijf gemeenten samen bleef dus gedurende zes decennia van een gelijkaardige grootte.

Als we de evolutie van iedere gemeente op zich gaan bekijken, krijgen we echter een ander verhaal. Dan stellen we vast dat er zich tussen de gemeenten onderling enkele belangrijke verschuivingen hebben voorgedaan. Allen hadden ze inwoners die steeds meer of steeds minder bereid waren hun nakomelingen in te schrijven in de Bisschoppelijke Normaalschool.

Dit was bij de thuisstad Sint-Niklaas niet anders. Want hoewel laatstgenoemde stad, met uitzondering van de periode 1900-1908, steeds over het grootse aandeel beschikte, kunnen we duidelijk merken dat dit aandeel door de jaren heen aan het afnemen was.

De opmerkelijkste daling deed zich echter voor bij de groep van Gentse normalisten.

Tot aan Wereldoorlog I was steeds meer dan twintig procent van het leerlingenbestand van daar afkomstig. In de jaren 1920 en 1930 was dit percentage echter teruggevallen op respectievelijk 2,93 en 6,00.

(1)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Bisschoppelijke Normaalschool, Stam, 1847-1950.

Het aantal normalisten uit Beveren groeide daarentegen wel in omvang.

Vertrekkend van een percentage van 11,54 in 1880-1888 en 8,33 in 1890-1898, wisten ze in de jaren 1900-1908 voor het eerst de kaap van twintig procent te overschrijden. Na een lichte terugval in de periode 1910-1916 (16%), ging het percentage terug omhoog om er voor te zorgen dat Beveren tijdens de jaren 1930 een kwart van het totaal zou gaan uitmaken.

Ook bij Aalst en Dendermonde kunnen we een evolutie in stijgende zin waarnemen.

Hetgeen deze evolutie echter anders maakt, is het gegeven dat in dit geval – in tegenstelling tot in het geval van Beveren – de stijging veel sterker is. In de periode 1880-1888 waren slechts 1,92% van de leerlingen in Aalst of Dendermonde geboren. Tijdens de jaren 1930 bedroeg dit respectievelijk 14 en 12%. De uitschieter voor de gemeente Dendermonde vormde de periode 1920-1928, toen 19,12 % der leerlingen uit deze gemeente afkomstig was.

Het percentage aan leerlingen uit Sint-Niklaas zelf afkomstig was dus tanende. Wil dit zeggen dat er steeds minder normalisten uit de nabije omgeving naar de Bisschoppelijke Normaalschool gingen? Neen, het aandeel van de buurgemeente Beveren vertoonde immers wel een stijgende trend. Het is zelfs zo dat als we het percentage van Beveren bij Sint-Niklaas tellen, we merken dat het aantal leerlingen die in de nabije omgeving woonde niet daalde maar steeg: van 61,07% (tijdens de eerste drie periodes) naar 65,57% (tijdens de laatste drie periodes).

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Bisschoppelijke Normaalschool, Stam, 1847-1950.

Kaartje p. 41

Kaartje p. 42

Kaartje p.43

Kaartje p.44

Keertje p. 45

Kaartje p. 46

2. Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie

2.1. Geografische herkomst: 1895-1903

Tabel 7: Geografische herkomst: België: 1895-1903 (zie ook kaartje p. 48)

Provincie/België	Aantal
Oost-Vlaanderen	103
Antwerpen	51
Vlaams-Brabant	7
West-Vlaanderen	3
Namen	2
Brussel	1
Limburg	1
Totaal	168

(1)

Een ruime meerderheid (61,31%) van de meisjes die les volgden aan het Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie Instituut hadden hun ouderlijke huis in de provincie Oost-Vlaanderen staan.

Hun aantal lag wel een stuk lager (ruim 20%) dan bij de jongens.

Dit verschil in percentage werd in één klap goedgehaakt door de provincie Antwerpen, die hier 30,36% van het totaal wegkaapte.

Als gevolg hiervan zijn er, net zoals in de Bisschoppelijke Normalschool, maar een klein aantal leerlingen (8,33%) afkomstig uit de andere provincies.

Het grootste aantal (4,17%) van deze leerlingen woonden in Vlaams-Brabant. Verder waren er ook nog drie uit West-Vlaanderen en twee uit Namen in de normalschool te Sint-Niklaas ingeschreven. In Brussel en Limburg tenslotte, wist men maar één leerlinge te rekruteren.

(1)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904

kaartje p. 48

Tabel 8: Geografische herkomst: Oost-Vlaanderen: 1895-1903 (zie ook kaartje p. 50)

Gemeente	Aantal
Sint-Niklaas	14
Gent	10
Herzele	6
Aalter	4
Beveren	4
Evergem	4
Haaltert	4
Laarne	4
Lokeren	4
Zottegem	4
Aalst	3
Hamme	3
Kruishoutem	3
Temse	3
Wortegem-Petegem	3
Zingem	3
Zwalm	3
Sint-Gillis-Waas	2
Sint-Laureins	2
Waarchoot	2
Waasmunster	2
Zele	2
Brakel	1
Denderleeuw	1
Geraardsbergen	1
Kaprijke	1
Kruibeke	1
Lebbeke	1
Lede	1
Moerbeke (Waas)	1
Nevele	1
Oosterzele	1
Oudenaarde	1
Stekene	1
Wachtebeke	1
Wetteren	1
Totaal	103

(1)

Noot

1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904

kaartje p. 50

Tijdens de periode 1895-1903 was de woonplaats van de Oost-Vlaamse normalisten verspreid over zesendertig gemeenten.

Sint-Niklaas voerde met 13,59% der leerlingen het lijstje van deze gemeenten aan, gevolgd door Gent (9,71%), Herzele (5,83%), Aalter en Beveren (beiden 3,88%). Laatstgenoemde gemeente was een buurgemeente van Sint-Niklaas. Bij de vijf hoogst gerangschikte gemeenten is er hier, en dit in tegenstelling tot bij de jongens, dus wel een gemeente uit de nabije omgeving van de normaalschool aanwezig.

Veertien van de zesendertig gemeenten hadden slechts één leerlinge.

(1)

2.2. Geografische herkomst: 1927-1939

Tabel 9: Geografische herkomst: 1927-1939: België en Buitenland (zie ook kaartje p. 52)

België/Provincie	Aantal
Oost-Vlaanderen	414
Antwerpen	75
Vlaams-Brabant	17
West-Vlaanderen	16
Limburg	3
Luik	1
Buitenland/Land	Aantal
Nederland	1
Frankrijk	1
Totaal	528

(2)

Net zoals in de jongensnormaalschool, lag ook hier het aandeel van Oost-Vlaanderen tijdens de latere jaren hoger. Het percentage kandidaat-onderwijzeressen afkomstig uit laatstgenoemde provincie was geklommen van 61,31 in 1895-1903 tot 78,41 in 1927-1939.

(2)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904.
- 2) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.

Kaartje p. 52

Deze grote sprong vooruit was echter niet voldoende om de reeds bestaande achterstand ten opzichte van de Bisschoppelijke Normaalschool volledig weg te werken (Bisschoppelijke Normaalschool: 1880-1910: 82,76%, 1920-1940: 88,75%).

De oorzaak van deze sterke procentuele stijging van Oost-Vlaamse leerlingen is de dalende rekrutering van leerlingen uit het Antwerpse. In het leerlingenbestand was ten overstaande van de voorgaande periode de procentuele vertegenwoordiging van de provincie Antwerpen (14,20%) gehalveerd.

Als we de percentages van de twee zonet besproken provincies optellen, zien we dus dat er voor de rest van België niet veel veranderd is. Ook hier gaat het slechts om minder dan tien procent (7,00%) van het totale aantal normalisten. Een gelijkaardig aandeel vinden we ook, zowel voor de vroegere als voor de latere jaren, terug in de Bisschoppelijke Normaalschool.

Het Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie Instituut telde ook nog twee buitenlandse leerlingen, één uit Nederland en één uit Frankrijk.

(1)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.

Tabel 10: Geografische herkomst: 1927-1939: Oost-Vlaanderen (zie ook kaartje p. 56)

Gemeente	Aantal
Sint-Niklaas	70
Lokeren	39
Beveren	27
Zottegem	21
Temse	18
Hamme	17
Gent	16
Erpe-Mere	14
Sint-Gillis-Waas	13
Stekene	13
Aalst	11
Aalter	10
Haaltert	10
Lierde	10
Ninove	9
Buggenhout	8
Lebbeke	8
Geraardsbergen	7
Lede	7
Zele	7
Dendermonde	6
Moerbeke (Waas)	6
Waasmunster	5
Assenede	4
Herzele	4
Kruibeke	4
Lochristi	4
Wachtebeke	4
Wetteren	4
Deinze	3
Kaprijke	3
Laarne	3
Merelbeke	3
Zulte	3
Berlare	2
Nevele	2
Oudenaarde	2
Wichelen	2
Zelzate	2
Zomergem	2
De Pinte	1
Denderleeuw	1

Gavere	1
Knesselare	1
Kruishoutem	1
Nazareth	1
Oosterzele	1
Waarschoot	1
Wortegem-Petegem	1
Zingem	1
Zwalm	1
Totaal	414

(1)

Ook hier waren er leerlingen uit alle hoeken van de provincie aanwezig. Eenenvijftig van de vijfenzestig Oost-Vlaamse gemeenten hadden minstens wel één meisje zitten op de schoolbanken van de vrije normaalschool te Sint-Niklaas.

Hoewel de woonplaatsen van de normalisten dus over alle delen van de provincie verspreid bleven liggen, kunnen we stellen dat de kandidaat-onderwijzeressen, of beter hun ouders hun school toch steeds dichterbij hun eigen woonplaats gingen kiezen.

Deze trend is duidelijk merkbaar als we bekijken welke gemeenten er bovenaan in de tabel te vinden zijn. Meer bepaald zijn dit Sint-Niklaas (16,19%), de thuishaven van de school, Lokeren (9,42%), Beveren (6,52%), Zottegem (5,07%) en Temse (4,35%). Maar liefst drie van de vier laatstgenoemde gemeenten grenzen aan Sint-Niklaas.

(1)

Noot

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.

Kaartje p. 56

2.3. Leerlingen afkomstig uit de vijf grootste gemeenten van Oost-Vlaanderen (Sint-Niklaas, Gent, Beveren, Aalst en Dendermonde)

Voor de Normaalschool Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie zijn er enkel voor de periodes 1890-1898 en 1930-1938 gegevens beschikbaar over het totale aantal leerlingen. Bijgevolg is het dan ook erg moeilijk om algemene uitspraken te doen over het aandeel van de vijf gemeenten.

In ieder geval was het zo dat voor de jaren 1890-1898 bijna dertig procent (29,01%) van de leerlingen uit één van de vijf gemeenten afkomstig was. In de periode 1930-1938 was dit nog voor 21,24% der kandidaat-onderwijzeressen het geval.

Het lijkt er dus op, althans voor de periode 1890-1898, dat het aandeel van de vijf gemeenten ietwat groter was in de meisjesnormaalschool dan in de jongensnormaalschool. Het verschil tussen beiden bedroeg 7,11 %. In de jaren 1930-1938 is dit verschil tussen de twee scholen echter verwaarloosbaar klein (0,66%). Het gemiddelde percentage van de Bisschoppelijke Normaalschool voor het tijdsbestek 1880-1938 bedroeg 18,36.

Als de periodes 1890-1898 en 1930-1938 daadwerkelijk een getrouw beeld voor de hele periode 1880-1940 geven, dan lijkt het erop dat er iets meer meisjes dan jongens uit de vijf gemeenten naar de normaalscholen in Sint-Niklaas gingen. Dit fenomeen zou zich dan enkel wel/vooral in de vroegere periodes hebben voorgedaan.

(1) en (2)

Noten

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904
- 2) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927 tot 1960

2.2. Onderlinge Verhouding van de vijf gemeenten

Tabel 11: Onderlinge verhouding van de vijf gemeenten uitgedrukt in % (zie ook kaartjes pp. 60-64)

Gemeente	% 1880-1888	% 1890-1898	% 1900-1908	% 1910-1918	% 1920-1928	% 1930-1938
Sint-Niklaas	0	29,79	40,48	57,14	46,88	54,14
Gent	60	53,19	40,48	28,57	9,38	8,33
Beveren	0	8,51	9,52	10,71	25	18,75
Aalst	40	4,26	9,52	3,57	9,38	8,33
Dendermonde	0	4,26	0	0	9,38	10,42

(1), (2) en (3)

Hoewel ook hier de jaren 1880-1888 in een overzichtstabel zijn opgenomen, zullen deze toch niet betrokken worden bij de bespreking van de evolutie die elk van de vijf gemeenten ondergaan hebben. De reden hiervoor is dat de gegevens voor deze periode te beperkt zijn. Zo hebben ze slecht op een tiental leerlingen betrekking.

De evoluties die we in dit verband in het leerlingenbestand van het Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie Instituut aantreffen is in grote lijnen dezelfde als deze in die van de Bisschoppelijke Normaalschool. Ook hier zijn er door de jaren heen steeds minder leerlingen afkomstig uit Gent en steeds meer uit Beveren, Aalst en Dendermonde.

Met betrekking tot Sint-Niklaas is er echter een belangrijk verschil. In het geval van de Bisschoppelijke Normaalschool was het zo dat het aantal normalisten uit deze stad een dalende trend vertoonde. In het Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie was de situatie echter totaal anders. Daar was het zo dat het aantal leerlingen uit Sint-Niklaas zelf door de jaren heen sterk was gestegen en dat er zich ten opzichte van 1890-1898 - om het ietwat sterk uit te drukken - bijna een verdubbeling had voorgedaan. Terwijl in 1890-1898 29,79% van de kandidaat-onderwijzeressen in de thuisstad woonden, was dat in 1930-1938 al voor 54,14% onder hen het geval.

(1), (2) en (3)

Noten

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904
- 2) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927 tot 1960
- 3) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Lijst van gediplomeerde onderwijzeressen.

Ook in de normaalschool voor meisjes waren er steeds minder inwoners van Gent aanwezig. Wel is het zo dat de daling hier nog een heel stuk groter is.

Het percentage daalde van 53,19 in de periode 1890-1898 naar 8,33 in de periode 1930-1938. Net zoals bij de jongens, deed zich ook bij de meisjes de sterkste daling na de Eerste Wereldoorlog voor.

Zoals reeds aangekondigd, vertoonden de gemeenten Beveren, Aalst en Dendermonde daarentegen een stijgende curve.

Tijdens de jaren 1920 en 1930 was het aantal aspirant-onderwijzeressen uit eerstgenoemde gemeente afkomstig, met een percentage schommelend rond de twintig procent, nagenoeg hetzelfde als deze van de kandidaat-onderwijzers.

Waar de jongens – en de meisjesnormaalschool wel in met elkaar verschillen, is het feit dat in de eerstgenoemde school dit aandeel reeds in 1900-1908 bereikt werd en niet pas in 1920-1928, zoals dit in laatstgenoemde school het geval was.

Ook met betrekking tot Aalst en Dendermonde is de evolutie in beide instellingen gelijkaardig.

In 1890-1898 bedroeg het aandeel van de twee steden een vijftal procent. In de jaren 1920 en 1930 bedroeg dit percentage een heel stuk meer.

Dit laatste was vooral zo in de Bisschoppelijke normaalschool, waar het aandeel van Aalst en Dendermonde toch nog enkele procenten hoger lag dan in de Normaalschool Onze-Lieve-Vrouw Presentatie. In de meisjesnormaalschool schommelde dit percentage dicht rond de tien procent.

Ook hier merken we dus, en dit zelfs in een sterker mate, dat in de laatste drie periodes meer leerlingen uit de nabije omgeving afkomstig zijn dan dit in de vroegere periodes het geval was.

Noten

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904
- 2) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927 tot 1960
- 3) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Lijst van gediplomeerde onderwijzeressen.

Kaartje p. 60

Kaartje p. 61

Kaartje p.62

Kaartje p. 63

Kaarjete p. 64

3. Besluit

Inzake geografische herkomst stellen we de volgende evolutie vast: de afstand tussen de woonplaats en de normaalschool neemt af. Dit geldt zowel voor het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie als de Bisschoppelijke Normaalschool. De reden hiervoor is dat, zoals reeds in het hoofdstuk over de opleiding werd aangehaald, het katholieke net van normaalscholen in deze periode voortdurend uitgebreid werd.

Een ander gegeven die we vaststelden, is dat meer Oost-Vlaamse meisjes dan jongens uit de nabije omgeving (Met nabije omgeving worden meer bepaald de buurgemeenten bedoeld.) afkomstig waren. Aangezien er altijd heel wat meer katholieke meisjesnormaalscholen dan jongensnormaalscholen zijn geweest, ligt het bijgevolg voor de hand dat meisjes meer kans maakten om in de nabije omgeving een normaalopleiding te volgen dan dit bij de jongens het geval was. Toegegeven, bij de onderlinge verhouding van de vijf grootste gemeenten van Oost-Vlaanderen, was hier tijdens de twee eerste periodes (1890-1898 en 1900-1908) geen sprake van.

Andere factoren die ook een rol kunnen gespeeld hebben in de geografische herkomst van de leerlingen, zijn de stijgende populariteit van het externaat en het toenemen van de contacten met naaste verwanten tijdens het interbellum. Dit zou ouders er immers toe aangezet hebben om heel bewust voor de dichtst gelegen normaalschool te kiezen. In hoeverre dit ook hier van invloed is geweest, valt wegens geen gegevens hierover, niet uit te maken.

V. Sociale achtergrond

1. Sociale achtergrond: Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie

1.1. Indeling van de beroepen van de gezinshoofden in professionele groepen

- groep 0/1: hoogopgeleide personen die werkzaam zijn in het gebied van de natuurlijke wetenschappen, het ingenieurswezen, het recht, de geneeskunde, de religie, de literatuur en de kunsten.

Enkele voorbeelden van beroepen die tot deze groep behoren zijn: architect, tekenaar en landmeter alsook ‘vrije’ beroepen zoals advocaat, geneesheer en apotheker.

-groep 2: Personen die actief deelnemen aan het bestuur van, al dan niet private, ondernemingen of aan het beleid van de overheid. In meer algemene termen uitgedrukt, vervullen ze eigenlijk de functie van manager.

De vaders van deze meisjes zijn ondermeer burgemeester, gemeenteraadslid, stationschef, fabrikant of aannemer.

- groep 3: Deze diverse groep zouden we het best kunnen omschrijven als personen die werkzaam zijn als ‘bedienden’. Het gaat hier nagenoeg uitsluitend om personen die een administratieve functie vervullen in dienst van een privé-onderneming of van de overheid. Voorbeelden van dergelijke functies zijn: secretaris, postmeester, belastingsontvanger, bureelbediende en hoofdtreinwachter.

- groep 4: Personen die op zelfstandige basis betrokken zijn in het verhandelen van goederen of diensten, zoals dit het geval is voor bijvoorbeeld handelaars, winkeliers, verzekeringsagenten en vertegenwoordigers.

(1), (2) en (3)

Noten

- 1) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.
- 2) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904.
- 3) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.

- groep 5: Personen die aan dienstverlening doen in de horeca of bij particulieren thuis (dienstbodes). Tot deze groep behoren ook diegenen die instaan voor het bewaken en/of onderhouden van gebouwen.

Verder vindt men hier de beroepen terug die thuishoren in wat men als de 'hygiënische sector' zou kunnen omschrijven. Denk bij dit laatste aan poetsvrouwen en arbeiders in de wasserij maar ook aan kappers en schoonheidsspecialisten.

Tenslotte vallen hier ook de beroepen onder die instaan voor het bewaren van de (openbare) veiligheid zoals de politie en het leger.

- groep 6: Personen die werkzaam zijn in wat men de primaire sector noemt. In ons geval gaat het bijna uitsluitend om landbouwers.

- groep 7 en 8: Hiertoe behoren de ambachtslui. De mensen die een vakopleiding hebben genoten voor het beroep dat ze uitoefenen. Vaak werken ze op zelfstandige basis. Voorbeelden van dergelijke ambachtslui zijn bakkers, slaggers, molenaars, kleermakers, schoenmakers en smeden.

- groep 9: Dit zijn de 'gewone' arbeiders. In het algemeen hebben zij voor het beroep dat ze uitoefenen geen of een erg beperkte opleiding genoten.

Denk hierbij ondermeer aan schilders, magazijniers, vrachtrijders en havenarbeiders.

(1), (2) en (3)

Noten

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904.
- 2) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.
- 3) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

1.2. Sociale achtergrond: 1895-1903

Tabel 12: Professionele groepen: 1895-1903

Professionele groep	Aantal	%
onderwijs	18	10,65
groep 0/1	3	1,78
groep 2	21	12,43
groep 3	18	10,65
groep 4	23	13,61
groep 5	6	3,55
groep 6	33	19,53
groep 7/8	40	23,67
groep 9	5	2,96
eigenaar/rentenier	2	1,18
Totaal	169	100

(1) en (2)

Als we bovenstaande tabel bekijken, valt direct op dat bepaalde sociale lagen van de bevolking een erg geringe vertegenwoordiging kenden.

Meer specifiek was dit het geval voor de hoogste en laagste sociale klasse. Zo hadden slechts 2,96% der leerlingen een vader die zijn kost verdiende als arbeider. In tegenovergestelde zin waren er echter ook erg weinig dochters (1,78%) op de normaalschool aanwezig van hoogopgeleide gezinshoofden.

De overgrote meerderheid van de normalisten kwam dan ook uit de brede middenlaag van de samenleving. Als we groep twee (12,43%) en de ook erg kleine groep van eigenaar/rentenier (1,18%) buiten beschouwing laten, behoorde nog steeds 81,65% der leerlingen tot deze middenlaag.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat we hier de groepen aantreffen met de grootste procentuele vertegenwoordiging. Deze groepen zijn meer bepaald in dalende volgorde: groep 7/8 ('ambachten') met 23,67%, groep 6 ('landbouwsector') met 19,53% en groep 4 ('handel') met 13,61%.

(1) en (2)

Noten

1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904.

2) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

De onderwijssector zelf scoorde met 10,65% net boven het groepsgemiddelde van 10,00%.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat meisjes afkomstig uit de erg hoge of erg lage opgeleide klassen schaars waren in het Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie Instituut. Alles behalve schaars daarentegen waren, met tachtig procent van het totale aantal, de meisjes die tot de middenklassen behoorden.

(1) en (3)

1.3. Sociale achtergrond: 1927-1939

Tabel 13: Professionele groepen: 1927-1939

Professionele groepen	Aantal	%
onderwijs	58	10,98
groep 0/1	14	2,65
groep 2	40	7,58
groep 3	69	13,07
groep 4	59	11,17
groep 5	25	4,73
groep 6	111	21,02
groep 7/8	97	18,37
groep 9	26	4,92
eigenaar/rentenier	2	0,38
gepensioneerden	3	0,57
invalide	1	0,19
weduwes met professionele informatie	12	2,27
weduwes zonder professionele informatie	11	2,08
Totaal	528	100

(2) en (3)

Noten

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904.
- 2) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.
- 3) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

Baanbrekende verschuivingen inzake sociale herkomst hadden er zich ten opzichte van de periode 1895-1903 niet voorgedaan. De middenlaag van de maatschappij bleef nog steeds meer dan driekwart van het leerlingenbestand uitmaken. Wel hadden er zich enkele ietwat kleinere evoluties voorgedaan.

Zo was de arbeidersklasse die nog steeds een erg kleine groep (4,92%) vormde er ten opzichte van de voorgaande periode goed op vooruitgegaan. Procentueel gezien was het aantal arbeiderskinderen met meer dan vijftig procent toegenomen.

Een procentuele toename had zich echter niet alleen bij de laagst opgeleide maar ook bij de hoogst opgeleide klasse (van 1,78% naar 2,65%) voorgedaan. Dit laatste had echter niet tot gevolg dat de sociale klassen die zich boven de middenlaag situeerden in omvang toenamen. Integendeel, ze gingen er zelfs enkele procenten op achteruit.

De reden hiervoor is dat de twee andere groepen (eigenaar/rentenier en groep 2) van deze toplaag erop achteruitgingen. Zo was het aandeel van de omvangrijkste groep van de twee, de groep van de 'managers', gezakt van 12,43% naar ongeveer acht procent.

Ook in de middengroepen zelf hadden zich enkele (kleine) verschuivingen voorgedaan. Voortaan waren de dochters uit de ambachtsmilieus (18,37%) niet het talrijkst, maar wel de dochters uit de landbouwersgezinnen (21,02%). Laatstgenoemde groepen hadden dus met elkaar van plaats verwisseld. Een nieuwe groep in de top drie was echter deze van de 'bedienden' (13,07%). Laatstgenoemde groep had deze plaats te danken aan groep 4, die lichtjes in omvang was afgenomen.

Andere groepen in deze middenlaag bleven van een nagenoeg gelijkaardige grootte.

Verder zijn er ook nog enkele groepen die in de vorige periode niet voorkwamen in de inschrijvingsregisters. Deze groepen zijn meer bepaald: de gepensioneerden (0,57%) en de weduwes (4,35%). Ook één invalide (0,19%) hoorde nog in dit rijtje thuis.

(1) en (2)

Noten

1) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.

2) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

De drie gepensioneerden die in de registers voorkwamen waren in een vorig leven nog actief geweest als leerkracht (2) of als dienstbode (1).

Voor wat de weduwes betreft, hebben we in de helft van de gevallen informatie over hun professionele activiteit. Deze weduwes oefenden vooral een beroep uit groep 4 uit. Verder behoorden er ook nog twee weduwes tot groep 5 en telkens één tot groep 2, 6, 7/8 en tot de groepen van onderwijs en eigenaar/rentenier.

Ook hier waren de middenklassen dus veruit het talrijkst vertegenwoordigd.

(1) en (2)

Tabel 14: Sociale achtergrond: 1927-1939: Gepensioneerden: Professionele groepen

Gepensioneerden	Aantal	%
onderwijs	2	0,38
groep 5	1	0,19
Totaal	3	0,57

(1) en (2)

Tabel 15: Sociale achtergrond: 1927-1939: Weduwes: Professionele groepen

Weduwes met professionele informatie	Aantal	%
onderwijs	1	0,19
groep 2	1	0,19
groep 4	5	0,95
groep 5	2	0,38
groep 6	1	0,19
groep 7/8	1	0,19
eigenaar/rentenier	1	0,19
Totaal	12	2,27

(1) en (2)

Noten

1) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.

2) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

2. Sociale achtergrond van de normalisten, ca. 1890-1940.

2.1. Algemeen

Gedurende deze ganse periode waren het vooral kinderen uit de (lagere) middenklasse die een opleiding tot onderwijzer of onderwijzeres volgden. Eén van de twee bevolkingsgroepen die, zeker in het begin, niet bijzonder veel leerkrachten voorbrachten, waren de arbeiders. De andere bevolkinggroep waarvoor deze stelling gold en dit dan voor de hele periode was de burgerij. (1), (2) en (3)

Tot deze categorie van middenklassers behoorden zowel diegenen uit de oude middenklasse (landbouwers, handelaars en ambachtslui) als diegenen uit de nieuwe middenklasse (bedienden en onderwijzers).

De eerstgenoemde groep heeft steeds in grote getallen hun kinderen naar de normaalschool gestuurd. Het is echter wel zo dat naarmate de jaren verstreken het aandeel van de oude middenklasse in de totale leerlingenpopulatie afnam.

Dit had te maken met twee evoluties die zich vooral tijdens het interbellum hebben doorgezet. Ten eerste steeg het aantal aspirant-leerkrachten afkomstig uit de arbeidersklasse. Ten tweede waren er ook steeds meer leerlingen in de normaalscholen aanwezig wier vader het beroep van bediende uitoefende. Voor laatstgenoemde groep gold dit zelfs in een sterkere mate dan voor de normalisten uit de arbeidersklasse. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de nieuwe middenklasse tijdens het interbellum in heel wat normaalscholen een dominante positie verwierf. Voor alle duidelijkheid: de arbeidersklasse is, als opkomend rekruteringsveld, altijd een heel pak minder belangrijk gebleven dan de (nieuwe) middenklasse, ook na W.O.II. (1), (2) en (3)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 120-123.
- 2) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 90-91.
- 3) Depaepe M. en Simon F., 'Social Characteristics of Belgian primary teachers in the twentieth century', Cambridge Journal of Education, 1997, 3, pp. 394-397.

Dit kleiner worden van het aandeel van de oude middenklasse was niet het gevolg van een verminderde aantrekkingskracht van de normaalopleiding bij deze klasse.

Het was echter wel het gevolg van een veranderende arbeidsmarkt. De tewerkstelling in de oude middenklasse – in eerste instantie in de landbouw – nam af. De bediendeselector, behorende tot de nieuwe middenklasse, daarentegen werd vanaf de eeuwwisseling door een steeds grotere kwantitatieve groei gekenmerkt.

De kleinere procentuele vertegenwoordiging van de oude middenklasse was dan ook het gevolg van een verschuiving die zich binnen de middenklasse zelf voordeed. (1)

Een belangrijke vraag, in het kader van deze scriptie, met betrekking tot de sociale achtergrond is de volgende: Bestond er een verschil tussen de mannelijke en de vrouwelijke aspirant-leerkrachten?

In de algemene besluiten die er in de geconsulteerde literatuur omtrent dit thema verschenen is, wordt er geen sluitend antwoord op die vraag gegeven. De reden die hiervoor wordt aangehaald, is dat er eigenlijk te weinig gegevens over de sociale achtergrond van de aspirant-onderwijzeressen voor handen zijn om hieruit een vaststaande algemene conclusie te trekken. (1), (2) en (3)

Er wordt wel een begin van antwoord op die vraag gegeven. Deze luidt als volgt: zowel de mannelijke als de vrouwelijke normalisten waren voornamelijk uit de middenklasse afkomstig. Rekrutering uit de burgerij kwam bij beiden niet veel, tot bijna niet voor. Waarschijnlijk, vooral met betrekking tot de beginperiode van de normaalscholen, kwamen er meer vrouwelijke dan mannelijke aspirant-leerkrachten uit de hoogste klassen. (Met de beginperiode wordt de periode van ca. 1850 tot ca. 1890 bedoeld.) Dit verschil tussen beiden dient echter als eerder miniem geïnterpreteerd te worden. (1), (2) en (3)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 90-91.
- 2) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 120-123.
- 3) Depaepe M. en Simon F., 'Social Characteristics of Belgian primary teachers in the twentieth century', Cambridge Journal of Education, 1997, 3, pp. 394-397.

Ook zouden er aanwijzingen bestaan om te stellen dat vrouwelijke leerkrachten vaker uit gezinnen afkomstig waren waar beide ouders een loon ontvingen. Eveneens gold voor de onderwijzeressen dat hun ouders in een ruimere mate tot de nieuwe middenklasse behoorden. (1) en (2)

Met betrekking tot onze periode, kunnen we dus samenvattend stellen dat er naar mening van de onderzoekers geen structureel verschil bestond tussen het mannelijke en het vrouwelijke publiek van de normaalscholen. Er kon hoogstens sprake zijn van minieme verschillen die zich zouden manifesteren in het hoger gepositioneerd zijn van de vrouwelijke aspirant-leerkrachten.

2.2. Enkele specifieke voorbeelden

De rijksnormaalschool te Gent

Tijdens de periode 1880-81/1913-14 werd er in de rijksnormaalschool te Gent van ruim 90% der leerlingen het beroep van hun vader bijgehouden. (Deze rijksnormaalschool leidde enkel onderwijzers op, geen onderwijzeressen.)

Allesbehalve een verrassing, stellen we vast dat de middenklasse het hoogste aantal (65,59%) normalisten voortbracht. Zoals te verwachten was de rekrutering uit de burgerij met 7,12% niet bijzonder talrijk. (3)

Daarnaast zijn er echter ook twee kenmerken van dit leerlingenbestand die niet in overeenstemming te brengen zijn met het algemene discours over de sociale achtergrond van leerkrachten.

Vooreerst is er de dominante positie van de nieuwe middenklasse in het leerlingenbestand. Reeds 34,94% behoorde tot de nieuwe middenklasse, tot de oude middenklasse behoorde daarentegen maar 28,41%. (3)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 90-91.
- 2) Depaepe M. en Simon F., 'Social Characteristics of Belgian primary teachers in the twentieth century', Cambridge Journal of Education, 1997, 3, pp. 394-397.
- 3) Dumarey R. en Heyse M., 100 Jaar Rijksnormaalschool Gent: 1880-1980, Gent, Exprom, 1980, pp. 183-191.

Ten tweede waren de arbeiderskinderen allesbehalve een te verwaarlozen groep in deze normaalschool. Meer bepaald 14,39% der leerlingen stamden uit het arbeidersmilieu. Niettegenstaande dit percentage een heel stuk onder het werkelijke, maatschappelijke aandeel van deze groep lag, is dit toch al een hoog percentage te noemen. In het midden van de jaren 1890 was reeds een kwart van de totale actieve bevolking arbeider. (1)

Zowel de nieuwe middenklassers als de arbeiders brachten dus een hoeveelheid normalisten voort die men hoogstens pas in het interbellum zou verwachten. Is de sociale achtergrond van de leerlingen van de rijksnormaalschool te Gent dan de spreekwoordelijke uitzondering op de regel te noemen? Of zijn er andere factoren in het spel waardoor deze situatie toch niet zo uitzonderlijk is, als ze op het eerste zicht wel lijkt?

Voor het hogere percentage aan nieuwe middenklassers en arbeiders in de rijksnormaalschool te Gent is er wel degelijk een verklaring te geven. Deze verklaring is op het ideologische vlak te situeren en had meer bepaald te maken met de levensbeschouwelijke verschillen die er bestonden tussen de vrije scholen enerzijds en de rijksinstellingen anderzijds. Zoals we reeds gezien hebben primeerde in de vrije scholen de katholieke levensbeschouwing, terwijl dit in de rijksinstellingen, die staatsinstellingen waren, niet het geval was.

De landbouwers, een kwantitatief belangrijke groep van de nieuwe middenklasse, leefden in een erg traditionele omgeving, het platteland. De landbouwers hielden er in de eerste plaats dan ook een traditionele, godsdienstige levensbeschouwing op na en stuurden hun kinderen bijgevolg meestal naar de katholieke vrije scholen.

Met betrekking tot de arbeiders en de bedienden lag de situatie echter enigszins anders. Zij waren vooral in een stedelijk milieu terug te vinden, een milieu waar traditie en godsdienst minder hoog op de agenda geplaatst waren. Een milieu ook waar de liberale en socialistische ideologie, zeker bij bepaalde bevolkingsgroepen, geen te verwaarlozen rol speelde. (2)

Noten

- 1) Dumarey R. en Heyse M., 100 Jaar Rijksnormaalschool Gent: 1880-1980, Gent, Exprom, 1980, pp. 183-191.
- 2) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 77-78 en 90-91.

Ideologieën die hevige voorstander waren van een degelijk uitgebouwd net van openbare scholen. Arbeiders en bedienden stuurden hun kinderen dan ook meer naar de openbare dan naar de vrije normaalscholen. (1) en (2)

Bij de bedienden mag men ook niet vergeten dat een belangrijk aandeel van hen ambtenaren waren en ze de overheid dus als rechtstreekse werkgever hadden. Bijgevolg is het niet verwonderlijk dat ze eerder geneigd waren om hun nakomelingen in staatsinstellingen school te laten lopen. (3)

Werkgroep Geschiedenis van het Basisonderwijs

Een ander voorbeeld met betrekking tot de sociale achtergrond van leerkrachten wordt ons aangereikt door de Werkgroep Geschiedenis van het Basisonderwijs. In 1990 hield deze werkgroep een enquête bij de Belgische (gepensioneerde) onderwijzers en onderwijzeressen. 272 Onderwijzers en 192 onderwijzeressen gaven een bruikbaar antwoord op de vraag naar het beroep van hun vader.

Deze ganse groep werd onderverdeeld in drie generaties. De sociale achtergrond van de eerste generatie is nog bruikbaar voor deze scriptie. Van deze generatie werden de meeste immers geboren tussen 1920 en 1924 en geen enkele van hen werd geboren na 1930. Dit betekent dat de meeste omstreeks het jaar 1937 aan hun normaalstudies waren begonnen. (4)

Van deze generatie waren er heel veel leerkrachten wier het beroep van hun vader in de oude middenklasse te situeren viel. Nog steeds was er immers een aanzienlijk groep aan landbouwers en ambachtslui onder deze vaders aanwezig. Maar ook hier zien we dat er meer dan voorheen een rekrutering uit het arbeiders- en bediendemilieu waar te nemen viel. (4)

Noten

- 1) Depaepe M., 'De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief' in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, p. 24-25.
- 2) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 77-78 en 90-91.
- 3) Dumarey R. en Heyse M., 100 Jaar Rijksnormaalschool Gent: 1880-1980, Gent, Exprom, 1980, pp. 183-191.
- 4) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., op. cit., pp. 82-85.

Een andere opmerkelijke vaststelling is dat ook hier de burgerij weinig leerkrachten voortbracht. In deze enquête zelfs in die mate dat er slechts acht personen van de drie betrokken generaties uit de burgerij afkomstig waren. (Een onderverdeling naargelang de betrokken generatie en/of geslacht werd er in het hiervoor geconsulteerde boek niet gemaakt.) Zelfs indien we rekening houden met een eventuele onregelmatige verdeling van deze personen over de verschillende generaties en geslachten, blijft dit toch op zijn minst een slechts lage vertegenwoordiging van bovengenoemde bevolkingsgroep te noemen. (1)

Enquête bij onderwijzeressen uit het vrij katholiek onderwijs in de provincie Antwerpen

Omstreeks het jaar 1960 werd bij de onderwijzeressen uit het vrij katholiek onderwijs van de provincie Antwerpen door middel van een schriftelijke enquête gepeild naar hun sociale achtergrond. Deze onderwijzeressen, in het totaal 180, waren allen geboren tussen 1909 en 1942. Dit betekent dat de resultaten van deze enquête nog deels betrekking hadden op onze periode, maar dat ze er ook voor een deel al buiten vielen. Dit houdt eveneens in dat de trends die zich reeds in onze periode aftekende, hier nog scherper aanwezig zullen zijn. (2)

Alles behalve verassend behoorde meer dan tweederde van hen tot de middenklasse. Het was wel zo dat de groep die afkomstig was uit de nieuwe middenklasse al groter was dan die groep afkomstig uit de oude middenklasse (respectievelijk één derde en ruim één derde van deze leerkrachten). Ook de arbeidersklasse kon rekenen op haar vertegenwoordigers in het onderwijs. Reeds twaalf procent van de juffrouwen hadden een vader die als arbeider de kost verdiende of had verdiend. (2)

Uit de hoogste sociale klassen waren er opvallend echter geen onderwijzeressen aanwezig. (Bij dit laatste dienen we wel de bedenking te maken dat het volgen van normaalstudies voor meisjes daarom nog niet noodzakelijk betekende dat ze het beroep van onderwijzeres ook daadwerkelijk zouden uitoefenen. Zie in dit verband: Hoofdstuk VIII)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M., en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw., Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 82-84.
- 2) Ibid., pp. 86.

De onderwijzer in de stedelijke lagere scholen van Gent

In 1963 werd in het Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen een artikel gepubliceerd over de sociografische kenmerken van de onderwijzer en onderwijzeres in de stedelijke lagere scholen van Gent. Via een schriftelijke enquête werden de nodige gegevens verzameld. Uiteindelijk zouden 79 onderwijzeressen en 56 onderwijzers de nodige informatie leveren, dit is 56,25% van de totale populatie leerkrachten. Overwegend waren deze onderwijzers/essen tussen de dertig en vijftig jaar oud. De meerderheid van deze leerkrachten hadden dus tussen 1930 en 1950 normaalstudies gevolgd. In dit artikel werd er inzake sociale herkomst wel een onderscheid gemaakt naargelang geslacht. (1)

Opvallend inzake de sociale achtergrond van zowel de onderwijzers als de onderwijzeressen was dat meer dan zestig procent van hen afkomstig was uit het bediende- en arbeidersmilieu. De reden hiervoor dient niet zozeer gezocht te worden in het feit dat een groot deel van hen pas na 1940 aan hun normaalstudies waren begonnen. In het artikel wordt immers aangehaald dat er zich wel een geleidelijke toename uit het bediendemilieu en in minder mate uit de arbeidersklasse heeft voorgedaan, maar dat de verschillen tussen de diverse leeftijdsklassen gering waren. Zo gering dat men besluit dat het rekruteringspatroon doorheen de tijd zo goed als ongewijzigd bleef.

De reden lag hoofdzakelijk in de geografische achtergrond van de leerkrachten. Het was immers zo dat 66% van de mannelijke leerkrachten hun jeugd in het Gentse hadden doorgebracht. Bij de vrouwelijke leerkrachten gold dit in een zelfs nog sterkere mate, meer bepaald voor maar liefst 87% van hen. Met het Gentse wordt de stad zelf bedoeld, die de overgrote meerderheid van deze leerkrachten had geherbergd, en de randgemeenten: Sint-Amandsberg, Gentbrugge, Ledeberg, Mariakerke en Wondelgem. Randgemeenten dus die, onder invloed van laatstgenoemde stad, reeds vroeg een sterk verstedelijkt karakter ontwikkelden. (2)

Noten

- 1) Uytterschaut L., 'De onderwijzer in de stedelijke lagere scholen van Gent: een sociografisch onderzoek', Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen, VIII, 1963, 4, pp. 405 en 415-416.
- 2) Ibid., pp. 421-425.

Voor wat de hoogste klassen betreft, is er een verschil in het voordeel van de vrouwelijke leerkrachten, maar dit verschil is wel heel erg klein. Zo was 9% van de onderwijzers en 10,5% van de onderwijzeressen uit deze klassen afkomstig. Rekening houdende met de toch eerder beperkte omvang van dit onderzoek en vooral met dit uitermate kleine verschil, kunnen we bijgevolg niet besluiten dat dit onderzoek er duidelijk op zou wijzen dat meer vrouwelijke leerkrachten dan mannelijke leerkrachten afkomstig waren uit de burgerij. Dit artikel sluit een mogelijk bestaand (klein) verschil echter ook allesbehalve uit. Meer nog, het ondersteunt de eerder aangehaalde these (zie punt 2.1.) dat er, inzake rekrutering uit de hoogste klassen, naar alle waarschijnlijkheid een miniem verschil bestond tussen de geslachten, in het voordeel van de onderwijzeres. (1)

Op andere vlakken bestond er echter wel een duidelijker verschil tussen de onderwijzers en de onderwijzeressen. (1)

Zo bestond er een opmerkelijk verschil inzake rekrutering uit de oude en de nieuwe middenklasse. In die zin dat er heel wat minder onderwijzeressen uit de oude middenklasse afkomstig waren. Zo behoorden in oorsprong slechts 5% van de vrouwelijke leerkrachten tot laatstgenoemde groep, terwijl dit bij de mannelijke leerkrachten 18% was. Een verschil van 13% dus. In tegenovergestelde zin echter stamden 34% van de onderwijzeressen uit het bediendemilieu, bij de onderwijzers gold dit maar voor 20% van hen. We kunnen dan ook stellen dat de nieuwe middenklasse als rekruteringsveld nog belangrijker was bij de vrouwelijke dan bij de mannelijke leerkrachten. (1)

Een verschil is er ook vast te stellen met betrekking tot de rekrutering uit het arbeidersmilieu. Zo was er 44% van de onderwijzers uit de arbeidersklasse afkomstig tegenover 'maar' 32,5% van de onderwijzeressen. Indicaties die erop wijzen dat het een algemeen gegeven zou geweest dat arbeiders in een ruimere mate voor hun zonen dan voor hun dochters een toekomst in het onderwijs zagen weggelegd, komen in de geconsulteerde literatuur echter niet voor. We kunnen dan ook niet stellen dat algemeen beschouwd meer onderwijzers dan onderwijzeressen uit een dergelijk milieu afkomstig zouden geweest zijn. (1)

Noot

- 1) Uytterschaut L., 'De onderwijzer in de stedelijke lagere scholen van Gent: een sociografisch onderzoek', Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen, VIII, 1963, 4, p. 425.

Tenslotte bestond er bij de Gentse leerkrachten ook nog een onevenwicht wat betreft het al dan niet nog in leven zijn van de vader tijdens de normaalstudies. Bij de onderwijzeressen waren dubbel zoveel (14% tegenover 7%) weduwes aanwezig. In het artikel wordt er niet stilgestaan bij deze cijfers. Op de vraag of dit fenomeen wijdverspreid was, dient er, rekening houdende met de gelezen literatuur, ontkennend geantwoord te worden.

Noot

- 1) Uytterschaut L., 'De onderwijzer in de stedelijke lagere scholen van Gent: een sociografisch onderzoek', Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen, VIII, 1963, 4, p. 425.

3. De sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw- Presentatie: uitzondering of niet?

3.1. Periode: 1895-1903

In het algemeen was het zo dat de overgrote meerderheid van de leerlingen van een normaalschool uit de middenklasse stamden, waarbij de oude middenklasse over het grootste aandeel beschikte. (1)

In het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie was dit niet anders. Daar behoorde 81,66% der leerlingen tot de middenklasse. Als we bekeken in punt 1.2. welke professionele groepen in de top drie stonden inzake het voortbrengen van het grootste aantal normalisten, stelden we vast dat dit meer bepaald volgende groepen waren: ‘ambachten’ (23,67%), ‘landbouw’ (19,53%) en ‘handel’ (13,61%). Met andere woorden die beroepscategorieën dus waaruit de oude middenklasse is opgebouwd. Als gevolg hiervan nam de laatstgenoemde klasse inzake rekrutering ook in deze normaalschool een dominante positie in. Maar liefst 56,81% der vaders van deze aspirant-onderwijzeressen waren in deze oude middenklasse tewerkgesteld. Uit de nieuwe middenklasse waren er een heel stuk minder leerlingen afkomstig, 24,85% om precies te zijn. (2)

Zoals reeds eerder aangehaald heeft de arbeidersklasse niet bijzonder veel leerkrachten geproduceerd. Vooral in de vroege periodes dient het afkomstig zijn van een onderwijzer of onderwijzeres uit deze klasse eerder als uitzonderlijk beschouwd te worden.

Ook hierin week het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie niet af van de algemene situatie. Slechts 2,96% der leerlingen waren dochters van een arbeider. (1) en (2)

Met betrekking tot de burgerij was het eveneens geweten dat deze sociale groep maar weinig voelde voor het onderwijzersberoep. (1)

Noten

- 1) zie punt 2.1.
- 2) zie punt 1.2.

Zonder te stellen dat dit in het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie compleet anders was, merken we toch dat deze klasse met 15,39% der leerlingen toch groter is dan men zou verwachten. De reden hiervoor ligt hem hoogstwaarschijnlijk in het feit dat er in de 'beginperiode' van de normaalscholen toch iets meer afgestudeerde onderwijzeressen dan onderwijzers uit de hogere klassen afkomstig waren. Als oorzaak hiervan geldt het toenmalige onderwijsaanbod voor meisjes of juist het gebrek eraan (zie hoofdstuk VIII). Ook op dit vlak kunnen we de meisjesnormaalschool in Sint-Niklaas dus geen echte uitzondering noemen. (1)

3.2. Periode: 1927-1939

Ook in deze periode blijven de meeste leerkrachten afkomstig uit de middenklasse. Wel is het zo dat de oude middenklasse ondermeer en vooral terrein had verloren aan de nieuwe middenklasse, die inzake rekrutering de belangrijkste groep was geworden. (2)

Deze evolutie was ook merkbaar in het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie maar niet in een dergelijke mate. De oude middenklasse had aldaar inderdaad terrein verloren aan de nieuwe middenklasse, maar beschikte op overtuigende wijze nog steeds over de sterkste positie. Zo behoorden nog steeds 53,29% der leerlingen tot het eerstgenoemde milieu tegenover maar 30,33% tot het laatstgenoemde. (3)

Vormt deze school hierin dan een uitzondering? Niet noodzakelijk, we dienen er immers rekening mee te houden dat deze school een katholieke school was. Dit katholiek zijn had wel degelijk een invloed op de sociale herkomst van de leerlingen. In die zin dat bepaalde groepen zoals bijvoorbeeld de bedienden hun kinderen veeleer naar een openbare instelling dan naar een vrije instelling stuurden. Een gevolg hiervan was dat op dit vlak elk net op zich wel in zekere mate zou afwijken van de algemene situatie, die een optelsom was van de sociale achtergrond van de leerlingen over de verschillende netten heen. (4)

Noten

- 1) zie punt 1.2.
- 2) zie punt 2.1.
- 3) zie punt 1.3.
- 4) zie punt 2.2.

Een andere evolutie die zicht tijdens het interbellum aftekende, was dat voortaan meer normalisten uit het arbeidersmilieu afkomstig zouden zijn. (1)

Ook in het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie is deze trend merkbaar. Zo steeg het aandeel van de arbeidersklasse van 2,96% (periode 1895-1903) naar 5,18%. Dit gezegd zijnde, kunnen we er echter niet omheen dat dit cijfer toch wel aan de lage kant bleef. De oorzaak hiervan is eveneens dat we hier met een vrije en niet met een openbare school te maken hebben. (2), (3) en (4)

Wat het aantal leerlingen uit de burgerij betreft, zien we dat deze met enkele procenten zijn afgenomen, meer bepaald van 15,39% naar 11,18%. Deze afname was meer dan waarschijnlijk te wijten aan het uitbreidende hoger secundair onderwijs voor meisjes (zie hoofdstuk VIII). (2) en (3)

Noten

- 1) zie punt 2.1.
- 2) zie punt 1.2.
- 3) zie punt 1.3.
- 4) zie punt 2.2.

4. Verband tussen de sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie en hun slaagkansen

4.1. Sociale achtergrond en slaagkansen: 1895-1903

Tabel 16: Sociale achtergrond en slaagkansen: 1895-1903

Professionele groep	Aantal	Dipl.	Geen Dipl.	% Gedipl.	=,+,- '
Onderwijs	18	12	6	66,66	=
groep 0/1	3	2	1	66,66	=
groep 2	21	17	4	80,95	+
groep 3	18	12	6	66,66	=
groep 4	23	15	8	65,22	=
groep 5	8	5	3	62,5	-
groep 6	33	18	15	54,55	-
groep 7/8	38	30	8	78,95	+
groep 9	5	4	1	80	+
eigenaar/rentenier	2	1	1	50	-
Totaal	169	116	53	68,64	

(1) en (2)

In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten, kunnen we in het algemeen niet stellen dat de hogere klassen het beter deden dan de lagere.

Het is zelfs zo dat de laagste klasse, deze van de arbeiders, de op één na hoogste score (80,00%) haalde inzake het percentage gediplomeerden. Enkel groep 2, behorende tot de drie hoogste klassen, deed het met 80,95% lichtjes beter.

Aan de andere kant is het ook wel zo dat de gemiddelde score van deze drie hoogste klassen samen (76,92%), wel ietwat hoger (8,25% hoger) lag dan het totale gemiddelde van 68,64%.

(1) en (2)

Noten

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904.
- 2) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

We kunnen dus stellen dat de leerlingen afkomstig uit de hogere lagen van de bevolking het beter deden dan, de arbeiderskinderen buiten beschouwing gelaten, de andere leerlingen. Dit beter presteren had de hogere klasse, zoals reeds aangehaald, vooral aan groep twee te danken. Ietwat verrassend misschien is dat groep 0/1, de groep van de hoogst opgeleiden, maar een erg gemiddelde score haalde.

Het waren dan ook de leerlingen uit de middenlaag van de samenleving die minder goed presteerden dan de andere leerlingen. Door hun hoge aantal lag hun slaagpercentage (66,67%) maar lichtjes onder het (rekenkundige) gemiddelde. Als we hun percentage echter rechtstreeks vergelijken met die van de hoogste klassen en die van de arbeidersklasse, zien we echter een groter verschil. Dan merken we een verschil van 10,25% met de hoogste klassen en een verschil van 13,33% met de arbeidersklasse.

In deze middenlaag haalden de meisjes wier vader een ambachtelijke stiel uitoefende het vaakst hun diploma (78, 95%). Eerder teleurstellend waren dan weer de resultaten van groep 5 (62,50%) en groep 6 (54,55%). Een erg gemiddelde score tenslotte werden behaald door de onderwijssector (66,66%) en de groepen 3 (66,66%) en 4 (65,22%).

In het algemeen kunnen we dus besluiten dat leerlingen uit de hoogste klassen en uit de arbeidersklasse de beste slaagcijfers konden voorleggen. Zij hadden in vergelijking met de middenlaag ruim tien procent meer kans op het behalen van een diploma van de normaalschool.

(1) en (2)

Noten

1) Archief KaHo Sint-Lieven, Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904.

2) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

4.2. Sociale achtergrond en slaagkansen: 1927-1939

Tabel 17: Sociale achtergrond en slaagkansen: 1927-1939

Professionele groep	Aantal	Dipl.	Geen Dipl.	% Gedipl.	=,+,- '
onderwijs	61	41	20	67,21	+
groep 0/1	14	7	7	50	=
groep 2	41	13	28	31,71	-
groep 3	69	29	40	42,03	-
groep 4	64	32	32	50	=
groep 5	28	13	15	46,43	=
groep 6	112	65	47	58,04	+
groep 7/8	98	47	51	47,96	=
groep 9	26	16	10	61,54	+
eigenaar/rentenier	3	2	1	66,66	+
invalide	1	0	1	0	-
weduwe	11	6	5	54,55	=
Totaal	528	269	259	50,95	

(1) en (2)

In deze periode deden de hoogste klassen het een stuk minder goed dan de lagere. Zo slaagden ze er in tegenstelling tot de anderen er (bijlange) niet in om het totale gemiddelde van 50,95 % te bereiken.

Zoals net aangehaald, waren het aantal diploma's die de leerlingen uit de betere kringen wisten te behalen bedroevend. Het slaagcijfer van de drie hoogste groepen samen (eigenaar/rentenier, groep 0/1 en groep 2) bleef steken op 37,93%. Dit is 13,02% onder het totale gemiddelde van 50,95%. Dit lage percentage was nagenoeg uitsluitend te wijten aan groep 2 (31,71%). Deze groep deed het opvallend minder goed dan in de voorgaande periode. Toen haalden immers nog 80,95% der leerlingen uit deze groep hun diploma. Geen enkele groep toen was zo succesvol als laatstgenoemde. Groep 0/1 (50,00%) schommelde net als in de voorgaande periode heel dicht rond het gemiddelde, maar bleef er ook nu net onder.

(1) en (2)

Noten

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.
- 2) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

Ook nu deed groep 9, deze van de arbeiders, het weer verrassend goed. Deze laag van de bevolking leverde, procentueel gezien dan toch, met een percentage van 61,54% het hoogste aantal nieuwe onderwijzeressen af.

Ook de middengroepen haalden nu een beter resultaat dan de hoogste groepen. Hun slaagpercentage (52,57%) lag net boven dat van het totale gemiddelde van 50,95%. De best presterende groepen hier waren deze van het onderwijzend personeel (67,21%) en groep 6 (58,04%). Vooral het goede resultaat van eerstgenoemde groep dient extra in de verf gezet te worden. Geen enkele andere professionele groep had immers zo een hoog slaagcijfer. Groepen 4 (50,00%), 5 (46,43%) en 7/8 (47,96%) behaalden dan weer een gemiddelde score. De groep met het slechtste resultaat van deze middengroep was groep 3 (42,03%), de groep van de 'bedienden'.

De dochters van de weduwes tenslotte behoorden inzake slaagpercentage tot de middenmoot. Iets meer dan de helft (54,55%) van deze leerlingen behaalde het diploma van onderwijzeres.

In het algemeen kunnen we stellen dat de beste resultaten weggelegd waren voor de klasse van de arbeiders. De middengroepen en de weduwes presteerden ook niet slecht, maar hun prestaties lagen toch erg dicht bij het gemiddelde. De hoogste klassen haalden daarentegen wel slechte resultaten. Geen enkele laag van de maatschappij zat zo ver onder het totale gemiddelde als zij.

(1) en (2)

Noten

- 1) Archief KaHo Sint-Lieven, , Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927-1960.
- 2) Van Leeuwen M.H.D, e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002.

5. Besluit

De sociale achtergrond van de normalisten van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie is allerm minst uitzonderlijk te noemen.

Net zoals in de andere normaalscholen waren ook hier de aspirant-leerkrachten overwegend uit de middenklasse afkomstig. Eveneens merken we dat de alom verspreide trends, zoals aan de ene kant de procentuele achteruitgang van de oude middenklasse en aan de andere kant de procentuele vooruitgang van de arbeidersklasse en in een nog sterkere mate van de nieuwe middenklasse, zich ook in deze normaalschool hebben voorgedaan. Het feit dat deze trends hier minder sterk aanwezig waren dan algemeen gezien, houdt verband met het type van net waar deze instelling toebehoorde.

In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten, deden de hogere klassen het inzake slaagkansen niet beter dan de lagere klassen in het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie.

VI. Aantrekkelijkheid of onaantrekkelijkheid van het onderwijzerschap

1. Het onderwijzersberoep: een opkomend beroep

Vanaf het einde van de negentiende eeuw tot omstreeks 1970 nam het aantal leerkrachten lager onderwijs in België stelselmatig toe. Vanaf 1895 tot aan W.O.I viel er een groei van gemiddeld 2,5% per jaar waar te nemen. Ook in het interbellum zette deze uitbreiding zich verder door, met dit verschil echter dat er zich toen tussentijdse versnellingen voordeden die afgewisseld werden met periodes van stabilisatie en zelfs lichte achteruitgang. Een versnelde groei was er in het begin van de jaren 1920, omstreeks 1930 en op het einde van het interbellum, meer bepaald ten tijde van de mobilisatie. Eén van de redenen waarom men bijvoorbeeld steeds meer leerkrachten inschakelde, was de invoering van de leerplicht in 1914. (1)

Het feit dat men in de periode 1895-1914 het aantal betrekkingen voor leerkrachten stelselmatig verhoogde, hield bijgevolg in dat de tewerkstellingskansen voor afgestudeerde normalisten gunstig genoemd konden worden. Meer nog, in deze periode heerste er zelfs een structureel tekort aan mannelijke onderwijzers. In de jaren 1900-1911 behaalden 5400 normalisten het diploma van onderwijzer. Het aantal vacatures bedroeg echter 5700, 300 meer dus. Eigenlijk was het tekort nog groter: sommigen studeerden verder voor regent, anderen besloten om buiten het onderwijs een carrière uit te bouwen. (Dit laatste was wel een relatief beperkt fenomeen.)...

Dit tekort aan mannelijke leerkrachten kwam dan weer de onderwijzeres ten goede. Vele onderwijzeressen zouden op die manier een job vinden in de eerste graad van de jongensscholen. (1) en (2)

In het interbellum was de situatie enigszins anders. Tot het einde van de jaren 1920 stonden er voor de net afgestudeerde leerkrachten nog meer dan voldoende betrekkingen open. Vanaf omstreeks 1930 kwam er hier echter een einde aan. Het gevolg was een hoge werkloosheid onder de jonge leerkrachten. Volledige werkzekerheid bood een job in het onderwijs dan ook niet meer toen. (1) en (2)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 9-10 en 13-21.
- 2) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 129-130.

Desondanks deze allesbehalve gunstige vooruitzichten, zien we het aantal normalisten, na een lichte daling in de jaren 1920, opnieuw toenemen. De verklaring hiervoor dient gezocht te worden in de toenmalige economische situatie. In de jaren 1930 verkeerde de economie in een diepe depressie waarbij de werkloosheid in het algemeen hoge toppen scheerde. Ook al was de situatie in het onderwijs toen ook verre van schitterend, bood de onderwijzersloopbaan toch nog altijd meer zekerheid dan de tewerkstelling toen in de privé-sector. De verklaring voor deze op het eerste zicht tegenstrijdige situatie komt er dus op neer dat in periodes van een neergaande economische conjunctuur jongeren meer geneigd zullen om voor een job bij de overheid te kiezen, omdat dit toch nog altijd veiliger geacht wordt. (1)

Noot

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 129-130.

2. Het inkomen van de onderwijzer

2.1. Enkele algemeenheden

Zeker tot W.O.II kan er geen sprake zijn van een standaardinkomen die betrekking zou hebben op alle leerkrachten lager onderwijs. (1) en (2)

Er bestonden wel wettelijke loonnormen voor onderwijzers en onderwijzeressen, maar die waren niet voor alle soorten scholen verplicht. Zo had de wet van 1895 enkel betrekking op de (leken)leerkrachten van de gemeentelijke en de aangenomen lagere scholen. Het loon van de anderen werd door geen enkele vorm van regelgeving beschermd. Vanaf 1914 echter zou het lekenpersoneel in het gemeentelijk en vrij onderwijs, inzake wedde, op een gelijke manier behandeld worden. (Het openbaar lager onderwijs stond in onze periode gelijk met gemeentelijk lager onderwijs. Lagere rijksscholen bestonden er nauwelijks. In de weinige rijksscholen die er waren, werd het personeel wel beter betaald.) (1) en (2)

Het voorkomen van dergelijke loonnormen betekende echter nog niet dat de betrokken leerkrachten één en hetzelfde loon ontvingen. De reden hiervoor is dat er in de wettelijke bepalingen zelf met verschillende loonbarema's werd gewerkt. Zo werd er een onderscheid gemaakt naargelang het geslacht, de grootte van de gemeente waarin men les gaf en of men onderwijzer al dan niet hulponderwijzer was (Vanaf 1914 verdween laatstgenoemde term. In de praktijk had dit echter niet erg veel te betekenen: men sprak toen over schoolhoofden versus onderwijzers.) Er dient wel opgemerkt te worden dat door middel van opeenvolgende wetswijzigingen de weddenverschillen kleiner werden gemaakt. (1) en (2)

Noten

- 1) Depaape M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 195-221.
- 2) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 150-158.

Ook op een andere manier werkten deze loonnormen weddenverschillen in de hand. De wet bepaalde immers enkel het minimumloon die aan een bepaald 'type' leerkracht diende uitbetaald te worden. Aangezien deze minimumlonen nogal eerder laag waren, vulden bepaalde gemeentes deze aan met een bijwedde.

Het is echter wel zo dat deze minimumlonen een positieve evolutie zouden ondergaan, in die zin dat tegen het einde van onze periode de koopkracht van de leerkrachten, vooral van de laagstbetaalden, er toch op vooruit was gegaan. (1) en (2)

Naast het inkomen die men uit het onderwijzersberoep zelf haalde, hadden vele leerkrachten nog een tweede inkomen die men uit allerhande bijverdiensten vergaarde. Deze bijverdiensten waren zowel in het onderwijs als buiten het onderwijs te situeren. De overheid zou met deze buiten het onderwijs steeds minder akkoord gaan. (1) en (2)

2.2. De lonen in de periode 1895-1914

Tabel 18: De loonbarema's van 1895

Categorie	Aantal Inwoners	Onderwijzer	Onderwijzeres	Hulp-onderwijzer	Hulp-onderwijzeres
5	<1501	1200 fr.	1200 fr.	1000 fr.	1000 fr.
4	1501-10.000	1400 fr.	1300 fr.	1100 fr.	1100 fr.
3	10.001-40.000	1600 fr.	1400 fr.	1200 fr.	1100 fr.
2	40.001-100.000	1800 fr.	1600 fr.	1300 fr.	1200 fr.
1	>100.000	2400 fr.	2200 fr.	1400 fr.	1200 fr.

(3)

Deze barema's hadden enkel betrekking op het onderwijzend personeel in de gemeentelijke en aangenomen lagere scholen. (3)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 195-221.
- 2) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 150-158.
- 3) Ibid., pp. 150-151.

Uit bovenstaande tabel blijkt duidelijk dat er inzake loon grote verschillen bestonden tussen de leerkrachten onderling. Het (minimum)loon van een onderwijzer eerste categorie bijvoorbeeld bedroeg het dubbele van een leerkracht vijfde categorie en meer dan het dubbele van de hulponderwijzers en –essen van de twee laagste categorieën. Alle leerkrachten hadden wel recht op dezelfde periodieke verhogingen, per vier jaar dat ze in dienst waren, kwam er telkens 100 fr. bij.

Discriminatie bestond bovendien niet enkel op het vlak van de lonen zelf, maar ook op het vlak van de zogenaamde woonvergoedingen. Daar hadden immers enkel de onderwijzers en de onderwijzeressen van de gemeentescholen recht op. De hulponderwijzer(es) en het personeel van de aangenomen scholen kregen deze vergoeding niet. De woonvergoedingen bedroegen, ook dit was afhankelijk van de grootte van de gemeente, respectievelijk 200, 300, 400, 600 en 800fr.. (1)

Hoewel bovenstaande tabel erg nuttig is voor het aantonen van de grote verschillen die er op het vlak van het loon heersten, zeggen de cijfers op zich natuurlijk niet veel over de werkelijke grootte van deze lonen.

Dit verandert echter als we ze gaan vergelijken met de toenmalige levensduurte. Om een arbeidersgezin met drie kinderen te onderhouden, was er een jaarlijks budget van ongeveer 1250fr. vereist. Voor de onderwijzers en –essen was het bereiken van dit bedrag niet echt een probleem. Zelfs de laagste categorie, weliswaar in combinatie met de woonvergoeding, verdiende meer dan de nodige 1250 fr. Voor de hulponderwijzers en –essen was de situatie echter anders. Onder hen verdiende enkel de twee hoogste categorieën genoeg om een gezin het noodzakelijke te kunnen bieden. Je kan inderdaad opmerken dat het hier om aanvangswedden gaat en dat startende leerkrachten in het algemeen nog geen drie kinderen. Maar ook na bijvoorbeeld acht dienstjaren hadden diegenen van de laagste categorie slechts een jaarloon van 1200fr. Bovendien gaat het hier om de uitgaven van een arbeidersgezin, terwijl de onderwijzer toch verondersteld werd een trapje hoger op de maatschappelijke ladder te staan en bijgevolg meer diende uit te geven. (2)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 150-151.
- 2) Ibid., p.152.

Zoals reeds aangehaald, gaven bepaalde gemeenten hun leerkrachten een zogenaamde bijwedde. Was deze bijwedde dan een oplossing voor de ontoereikende lonen van vooral de laagste categorieën? Jammer genoeg niet, want hoewel deze vrij royaal konden zijn, werden deze niet uitgereikt in kleinere gemeenten. Ze werden enkel uitbetaald in de gemeentescholen van de kleine en grote steden. Het fenomeen van de bijwedden had dus enkel betrekking op de hoogste categorieën. Op de beperkte groep van leerkrachten dus die reeds een beter loon ontvingen. (1)

We kunnen dan ook stellen dat het onderwijzersloon voor de meeste verre van volstond om hun gezin te onderhouden. Zeker voor 1914, zou het beschikken over een aanvullend inkomen veelal onontbeerlijk geweest zijn. Het hebben van bijverdiensten was dan ook schering en inslag onder de leerkrachten.

(In dit verband dient trouwens opgemerkt te worden dat dit gemakkelijker was voor hen dan voor andere beroepen. Zo beschikten zij ondermeer over meer vrije tijd en hadden ze een hogere scholing achter de rug.) (2)

Binnen het onderwijs zelf gaf omstreeks 1908 37,2% van de mannelijke leerkrachten les in het volwassenenonderwijs, bij de vrouwelijke leerkrachten was dit 16,2%. Het bedrag die men hier op jaarbasis mee verdiende, schommelde meestal tussen de 200 à 300 fr.. Naast dit volwassenenonderwijs bestond er, vooral in de steden, ook nog de mogelijkheid om door het geven van bijlessen een centje bij te verdienen. (2)

Voor bijverdiensten buiten het onderwijs diende de onderwijzer in principe hiervoor toestemming van het bevoegde ministerie te krijgen. Ook reeds voor W.O. I werden de bijbetrekkingen waarvoor men autorisatie kon krijgen, ingeperkt. Zo mocht bijvoorbeeld vanaf 1894 een onderwijzer enkel nog in de kleine gemeenten als gemeentesecretaris of ontvanger van een weldadigheidsbureau optreden. (2)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 202 en 220-221.
- 2) Ibid., p. 207

Het totaal aantal onderwijzers die een geautoriseerde bijbetrekking uitoefende, groeide echter aan: van 1140 in 1896 tot 2035 in 1911. Deze stijging deed zich vooral voor bij diegenen die na hun uren ook nog landmeter, handelaar of verzekeringsagent waren.

Het actief zijn in het verzekeringswezen kon een lucratieve bron van inkomsten betekenen voor een leraar. In een ministeriële circulaire van 1895 werden de maximale opbrengsten hiervan rond de 2000 fr. geschat. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de overheid de gemeenten aanmaanden om voorzichtig te zijn met het toelaten van het bijberoep van verzekeringsagent. De hoge verdiensten zouden er immers wel eens toe kunnen leiden dat dit bijberoep door de onderwijzer belangrijker werd geacht dan zijn taak in het onderwijs. (1) en (2)

Zoals daarnet vermeld, bedroeg het aantal geautoriseerde bijbetrekkingen (buiten het onderwijs) in 1911 dus 2035. Concreet betekent dit dat ongeveer één vijfde tot één vierde van alle lekenleerkrachten in een dergelijke situatie verkeerden. Het werkelijke aantal leerkrachten met een bijbaantje buiten het onderwijs dient echter veel hoger geschat te worden. Van velen was het immers officieel niet geweten dat ze beroepshalve niet enkel in het onderwijs actief waren.

Maar zelfs indien we enkel rekening houden met de officiële cijfers, blijkt dat het uitoefenen van een andere functie, naast die in het lager onderwijs, wel degelijk erg wijdverspreid was. Als we het percentage van de onderwijzers die in het volwassenenonderwijs actief waren optellen met diegenen die een officiële bijbaan buiten het onderwijs hadden, merken we dat minstens zes op de tien mannelijke leerkrachten nog een ander inkomen, buiten dat van onderwijzer lager onderwijs, moeten gehad hebben. (1)

Noten

- 1) Depaape M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, p. 207.
- 2) Ibid., pp. 193-194 en 207.

2.3. De loonbarema's van 1914

In de jaren voorafgaand aan 1914 waren er reeds enkele aanpassingen aan de loonbarema's doorgevoerd. Deze hadden als resultaat dat de lonen van de laagstbetaalden erop vooruitgegaan waren. Dit werd bekomen door de weddenverschillen tussen enerzijds de hulponderwijzers onderling en tussen anderzijds de onderwijzers van de laagste categorieën tot een minimum te herleiden.

Deze aanpassingen hadden echter maar een kleine verbetering van het loon tot gevolg. (1)

In 1914 echter werd het inkomen van alle leerkrachten over alle netten heen heel wat eenvormiger gemaakt. Voortaan hadden alle lekenleerkrachten van zowel de openbare als de vrije scholen recht op hetzelfde minimumloon, die op 1200 fr. gesteld was voor de mannen en op 1100 fr. voor de vrouwen. Dit betekende echter wel nog niet dat iedere leerkracht, behalve dan het verschil die er tussen de geslachten bleef bestaan, uiteindelijk evenveel voor zijn prestaties ontving. De reden hiervoor was dat, hoewel nu alle leerkrachten, een woonvergoeding kregen, deze nog steeds gebaseerd was op het aantal inwoners van de gemeente waarin men les gaf. Ook kregen de gehuwden, alleenstaanden met kinderen en de schoolhoofden een hogere woonvergoeding. Bovendien kregen laatstgenoemden een bijkomende bestuursvergoeding. De onderlinge verschillen tussen de leerkrachten waren dus nog steeds niet weggewerkt. Zoals we aan de hand van onderstaande tabel kunnen zien, waren ze echter heel wat minder groot geworden. (1) en (2)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 196-202.
- 2) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, p. 155.

Tabel 19: De loonbarema's van 1914

Categorie	Schoolhoofd		Onderwijzer		Onderwijzeres
	Man	Vrouw	Ongehuwd	Gehuwd	
4	1600/1800 tot 3100/3300	1500/1700 tot 2500/2700	1350 tot 2850	1500 tot 3000	1250 tot 2250
3	1700/1900 tot 3200/3400	1600/1800 tot 2600/2800	1400 tot 2900	1600 tot 3100	1300 tot 2300
2	1900/2100 tot 3400/3600	1800/2000 tot 2800/3000	1500 tot 3000	1800 tot 3300	1400 tot 2400
1	2100/2300 tot 3600/3800	2000/2200 tot 3000/3200	1600 tot 3100	2000 tot 3500	1500 tot 2500

(1)

De wetswijziging van 1914 had in vergelijking met de situatie van 1895 tot gevolg dat de koopkracht van veel leerkrachten erop vooruit was gegaan. Zo was de koopkracht van de mannelijke schoolhoofden van de vroegere vijfde categorie merklijk toegenomen. Hetzelfde gold voor alle onderwijzers. Bij de hulponderwijzeressen was er sprake van een status quo tot een lichte vooruitgang. De schoolhoofden, behalve dus de eerder aangehaalde groep, hadden echter allen hun koopkracht zien afnemen. We kunnen dan ook stellen dat de loonswijzigingen van 1914 enkel de laagstbetaalden ten goede kwamen. Die groep dus waarvoor dit het meest noodzakelijk was en die numeriek ook het grootst was. De veranderingen in 1914 hadden dan ook niet meer dan een inhaalbeweging van de laagste lonen tot gevolg. Hierdoor waren nu meer leerkrachten in staat om enkel door middel van hun onderwijzersloon te overleven. (2)

Als we de onderwijzers vergelijken met andere beambten, merken we dat de lonen van de leerkrachten allesbehalve royaal te noemen waren. Zo verdienden ze minder dan bijvoorbeeld spoorwegbedienden en gendarmes deden. Wat nu precies het verschil was inzake inkomen en andere voordelen zal door middel van onderstaande tabel worden toegelicht. (2)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, p. 201.
- 2) Ibid., pp. 203-207.

Tabel 20: De onderwijzer in vergelijking met de gendarm

	Gendarm	Onderwijzer
Beginwedde	1350 fr.	1200 fr.
Woonstvergoeding	behoorlijk logement	gehuwden 300 fr. ongetrouwden 150 fr.
Familievergoeding	200 fr. per kind	niks
Ziekte	volle wedde	1/10 loonaf trek
Geneesheer en medicijnen	gratis	niks
Graad (carrière)	allen met goede dienst	75% nooit schoolhoofd
Pensioen	na 20 jaar	na 30 jaar

(1)

Belangrijk om te weten is dat de wet van 1914 enkel de minima oplegden waaraan de wedden diende te voldoen. Het stond de betrokken gemeentebesturen dan ook volledig vrij om een hoger loon in de vorm van de zogenaamde bijwedde uit te keren. Bij de besturen van de grote en de kleine steden bestond een dergelijke gewoonte om aan de leerkrachten in hun scholen een hogere wedde toe te kennen. In Antwerpen bijvoorbeeld bedroeg de beginwedde van de onderwijzers en -essen, inclusief huisvestingsvergoeding, tussen de 2500 à 2800 fr.. Deze van de schoolhoofden schommelde tussen de 5000 à 6200 fr.. Ter vergelijking meiden in gemeentelijke dienst kregen aldaar een jaarloon van slechts 800fr..

Hoewel de bijwedden maar op een relatief beperkte groep van toepassing waren, toont bovenvermeld voorbeeld niettemin aan dat niet alle leerkrachten het met een karig loon diende te stellen. (2)

Noten

- 1) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, p. 154.
- 2) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, p. 202.

2.4. De evolutie van het loon tijdens het interbellum

Globaal gesteld waren de lonen van de leerkrachten er tijdens het interbellum enigszins op vooruitgegaan.

In die zin dat op het einde van het interbellum de koopkracht in een lichte mate hoger lag dan in de periode net voor W.O.I. Dit was vooral het gevolg geweest van de positieve evolutie inzake loon die zich eind jaren 1920 had voorgedaan. Ten dele werd deze echter gefnuikt door de economische crisis van de jaren 1930. Deze crisis had tot gevolg dat alle ambtenaren, waaronder dus ook de leerkrachten op hun loon hebben moeten inleveren.

De onderwijzers behoorden tot de grootste slachtoffers van deze besparingen. In onderwijsmiddens sprak men dan ook van een ware deklassering van het beroep. Zo verdiende in het crisisjaar 1935 een onderwijzer van 23 jaar (maandwedde: 897 fr.) amper evenveel als een waker (877 fr.) of een schoonmaker van wagens (881 fr.) en verdiende hij minder dan een postbode (892 fr.), typiste (970 fr.) of een lagere ambtenaar aan een ministerie (1106 fr.). (1) en (2)

Bijgevolg is het dan ook niet verwonderlijk dat bijverdiensten onder leerkrachten een veel voorkomend fenomeen bleef.

De regelgeving hieromtrent werd wel strenger in de jaren 1920. De leerkrachten mochten voortaan nog enkel in het onderwijs zelf een bijbetrekking uitoefenen. Een voorbeeld van een dergelijke bijbetrekking was het lesgeven in het adultenonderwijs. Zo werd het de onderwijzers vanaf 1920 uitdrukkelijk verboden om in de handel of nijverheid actief te zijn; vanaf 1925-1926 mochten onderwijzers nog enkel onder erg strikte voorwaarden secretaris of ontvanger zijn van een gemeente of weldadigheidsbureau.

In theorie waren bijverdiensten buiten het onderwijs dus onmogelijk. In de praktijk was de situatie echter anders en kunnen we stellen dat deze strengere regelgeving de werkelijke situatie niet tot erg weinig heeft veranderd. (1)

Noten

- 1) Depaape M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 220-221.
- 2) De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, pp. 157-158.

Dit had met volgende twee factoren te maken: ten eerste was een sanctie voor een onderwijzer die het verbod niet naleefde een zeldzame uitzondering en ten tweede had een jonge leerkracht met kinderen eigenlijk nog steeds een bijverdienste nodig om zijn gezin te onderhouden. (1)

Ook tijdens het interbellum zou de evolutie van een eenvormigere vergoeding voor alle leerkrachten zich verder doorzetten. In 1920 werd het onderscheid die er inzake loon tussen het mannelijk en vrouwelijk personeel werd gemaakt, opgeheven. Wel bleef er bij de onderwijzers en dit in tegenstelling tot de schoolhoofden een inkomensverschil bestaan tussen de gehuwden en de ongehuwden. In 1928 ging men nog een stapje verder en werden de verschillende categorieën afgeschaft. Voortaan kreeg iedere onderwijzer dezelfde huisvestingsvergoeding en bestonden er dus geen onderlinge verschillen meer inzake inkomen. Bij de schoolhoofden bleven er wel drie verschillende inkomenscategorieën bestaan. (2)

Tijdens de crisis van de jaren 1930 diende er bespaard te worden door de regering. Een gevolg hiervan was dat de lonen van de leerkrachten weer terug meer verschillend zouden worden. De gehuwde vrouwen werden het grootste slachtoffer van deze besparingen. Indien hun echtgenoot eveneens op de loonrol van de overheid stond, kregen ze voortaan maar evenveel uitbetaald als een ongehuwde leerkracht. Indien dit niet zo was, kregen ze een loon die weliswaar hoger lag dan bij de ongehuwden, maar toch lager bleef dan dit van de gehuwde mannen. Dit laatste gold zowel voor de onderwijzeressen als de vrouwelijke schoolhoofden. Eveneens werd er bij mannelijke schoolhoofden terug een verschil gemaakt tussen de gehuwden en ongehuwden, waarbij laatstgenoemden dus iets minder verdienden. (3)

Noten

- 1) Depaape M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, p. 221.
- 2) Ibid., pp. 208-213.
- 3) Ibid., pp. 213-219.

2.5. Afweging van het inkomen van de onderwijzer

Was de onderwijzer maar een armzalige middenklasser? Op die vraag kan niet zomaar met een simpele ja of neen geantwoord worden. Als we de wettelijke minimumlonen bekijken dan had de onderwijzer inderdaad maar een karig inkomen. Daartegenover staat dan weer dat niet elke leerkracht het met dit inkomen diende te stellen. Zo hadden de schoolhoofden, vooral in het begin van onze periode, een loon die toch een stuk hoger lag. Ook werden er in de steden hoge vergoedingen uitbetaald. Andere mogelijkheden om meer te verdienen in het onderwijs waren bijvoorbeeld het promoveren tot inspecteur of het gaan lesgeven in een kostschool of in het zich ontwikkelende technisch onderwijs (1). Bovengenoemde voorbeelden waren natuurlijk niet voor iedere leerkracht weggelegd en konden dus maar voor een eerder beperkte groep soelaas brengen. Een andere oplossing die bovendien in principe voor iedere leerkracht mogelijk was, was om door middel van een bijbaan het inkomen aan te vullen. Een bijbaan waarvan de inkomsten bovendien, in vergelijking met het onderwijzersloon, vaak niet te onderschatten waren.

Fenomenen zoals bijvoorbeeld de bijwedden of de bijverdiensten zorgden er voor dat de onderwijzer zich ook op financieel vlak wist te handhaven binnen de middenklasse.

Voor de gezinnen van de onderwijzeressen kan de financiële situatie beter genoemd worden. Dit had te maken met het verschillende huwelijksgedrag die er tussen de geslachten bestond. Bij de onderwijzers was het zo dat hun echtgenotes zelden of nooit een hoger diploma of een beter betaald beroep hadden. Het waren dan ook meestal lagergeschoolde huisvrouwen. De gezinnen van de onderwijzers beschikten dus enkel over het inkomen die het hoofd van het huisgezin binnenbracht. In het geval van de onderwijzeressen lag de situatie anders. Deze gezinnen konden rekenen op twee inkomens, waarbij het inkomen van de echtgenoot bovendien minstens van hetzelfde niveau was als dat van een onderwijzer. Bij de onderwijzeressen kwam het immers wel vaker voor dat ze trouwde met iemand die een hoger diploma dan zichzelf hadden behaald. Huwen met iemand die lager geschoold was, deden ze daarentegen bijna nooit. (2)

Noten

- 1) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, p. 23.
- 2) Ibid., p. 91.

3. Het onderwijzerschap: een middel tot verankering in de middenklasse

Terugdenkende aan de sociale achtergrond van de normalisten waren het vooral de middenklassen en in een toenemende mate ook de arbeidersklasse die hun kinderen naar een normaalschool stuurden.

Voor diegenen die afkomstig waren uit de arbeidersklasse betekende het onderwijzerschap onmiskenbaar een stijging op de maatschappelijke ladder. Voor diegenen die reeds tot de middenklasse behoorden, betekende het vooral een veilig stellen van de reeds bereikte sociale positie. Vooral voor de oude middenklasse die de tewerkstellingskansen in haar rangen zag verdwijnen, was dit geen onbelangrijk gegeven. Het feit dat het onderwijzersberoep het voordeel had dat het als het ware voor een verankering zorgde in de nieuwe middenklasse en dus bescherming bood tegen een mogelijke neerwaartse mobiliteit, blijkt uit verschillende onderzoeken die naar de sociale positie van hun nakomelingen werden gevoerd. Geen enkele van die nakomelingen bekleedde een lagere positie. Anderzijds is het ook zo dat het voorkomen van beter gepositioneerde beroepen, zeker van die waar universitaire studies voor nodig waren, eveneens uitzonderlijk was onder de onderwijzerskinderen. Het onderwijzerschap zorgde er dus voor dat men inzake sociale positie voor eens en altijd (minstens) thuishoorde in de middenklasse, meer bepaald in de nieuwe middenklasse. (1)

De normaalstudies werden door de ouders dus aangegrepen om de sociale positie van hun kinderen veilig te stellen (of in het geval van de arbeiders te verbeteren). Deze ouders hadden de boodschap dus begrepen dat de opleiding die men had genoten steeds belangrijker werd in de toenmalige samenleving. Universitaire studies behoorde, wegens te kostelijk, niet tot de mogelijkheden. Een opleiding aan een normaalschool, die ook wel eens de universiteit van het volk werd genoemd, was echter wel nog mogelijk voor deze ouders.

Het feit dat eigenlijk enkel deze studies mogelijk waren en dat niet iedereen van deze klassen een studie zoals de normalisten achter de rug hadden, zorgde er toch voor dat de onderwijzers een zekere sociale respectabiliteit genoten niet enkel onder de arbeidersklasse, maar ook onder de middenklasse. (1) en (2)

Noten

- 1) Depaape M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 80-91.
- 2) Dumarey R. en Heyse M., 100 Jaar Rijksnormaalschool Gent: 1880-1980, Gent, Exprom, 1980, p. 183.

4. Besluit

Rekening houdende met het inkomen van de onderwijzers, is het geen wonder te noemen dat de hoogste klassen er maar weinig voor voelden om hun kinderen onderwijzer te laten worden. Ook de zekere intellectuele standing die van het beroep uitging, was allerm minst voldoende om hen van gedachten te laten veranderen. Zoals vermeld in het hoofdstuk die handelde over de normaalopleiding zelf, bleef de opleiding eerder maar immers van het niveau van het lager secundair onderwijs. Terwijl de hoogste klassen middelen genoeg hadden om hun kinderen een studie van een hoger niveau te laten volgen.

VII. Vrouwen in het onderwijs en onderwijs voor vrouwen

1. Vrouwen in het onderwijs

Vandaag is het lesgeven in het onderwijs en dan vooral in het lager onderwijs zonder meer een ‘vrouwelijk’ beroep te noemen. Mannelijke onderwijzers zijn dan ook eerder zeldzaam. Terugdenkende aan het grote aantal meisjesnormaalscholen die er ook in onze periode reeds bestonden, is dit blijkbaar geen gegeven van de laatste decennia, maar was dit in vroegere tijden ook al zo.

Cijfers met betrekking tot het aandeel van de vrouwen in het lager onderwijs, tonen inderdaad aan dat de vervrouwelijking van het leerkrachtenberoep een fenomeen is die reeds in de tweede helft van de negentiende eeuw opgang maakte. Rond 1900 zouden er voor het eerst meer onderwijzeressen dan onderwijzers zijn. Zo was in 1898 50,1 % der leerkrachten vrouwelijk. Dit overwicht zouden de leraressen nooit meer uit handen geven. Enkele jaren later, in 1903 bedroeg hen aandeel reeds 52,7%. Tijdens het interbellum zou het percentage vrouwelijke leerkrachten steeds tussen de 55 en 58% bedragen. Een ver doorgedreven feminisering van het beroep deed zich pas in de tweede helft van de twintigste eeuw voor. (1)

In de normaalscholen zelf was het fenomeen van de feminisering nog sterker merkbaar. Natuurlijk houdt dit verband met het feit dat de opleiding veel minder lang duurt dan de eigenlijke loopbaan en dat een verandering in de samenstelling van het onderwijzend personeel dan ook het eerst merkbaar zal zijn in de normaalscholen zelf.

Maar dit is echter niet de enige reden. Reeds vanaf 1874 waren meer dan de helft van de normalisten vrouwelijk. Tussen 1885 en 1900 zou dit aandeel verder stijgen en ging het telkens om 55 tot 60 % der aspirant-leerkrachten. Bovendien waren nog niet alle leerkrachten gediplomeerden. Eind negentiende eeuw had nog steeds 12% der leerkrachten geen normaalopleiding genoten. Pas na W.O.I waren er zo goed als geen ongediplomeerden nog actief in het lager onderwijs. De overgrote meerderheid hiervan waren vrouwen, meer bepaald de zusters-onderwijzeressen. (2)

Noten

- 1) Depaepe M., Lauwers H. en Simon F., ‘De feminisering van het leerkrachtencorps in België in de negentiende en de twintigste eeuw’, Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, 2004, LXXXIV, 4, pp. 977-978.
- 2) Ibid., pp. 981-985.

Het volgen van de normaalstudies betekende met andere woorden nog niet hetzelfde als het uitbouwen van een loopbaan als onderwijzeres. In vele gevallen was het zo dat men na het afronden van de normaalstudies ofwel slechts enkele jaren onderwijzeres was ofwel dat men in het geheel niks aanving met het behaalde getuigschrift. (1)

Zoals hierboven aangehaald waren er ook reeds in het begin van onze periode heel veel vrouwen onder de leerkrachten terug te vinden. Deze vrouwelijke leerkrachten waren veelal religieuzen. In 1920 was hun aandeel het grootst: meer dan één op twee onderwijzeressen was toen een zuster. Als we de verdeling over de verschillende netten heen bekijken, merken we dan ook dat de vrouwelijke leerkrachten vooral in het vrij onderwijs terug te vinden zijn. Het is wel zo dat naarmate de jaren vorderde ook het aandeel van de vrouwen in het gemeentelijk onderwijs langzaam toenam. (1) en (2)

In de jaren 1930 zal het percentage van de religieuzen in het onderwijs enigszins afnemen en zal dus ook in het vrij onderwijs meer op leken een beroep moeten gedaan worden. Het feit dat het aandeel van de religieuzen daalde, had te maken met het feit dat zij het groeiritme van het onderwijs niet konden bijhouden, van een daling in het absolute aantal was er dan ook nog geen sprake. (1)

In het vrij onderwijs waren de meeste vrouwelijke leerkrachten dus zusters. Slechts in een mindere mate werd er een beroep gedaan op leken. Deze laatstgenoemden dienden bovendien ongehuwd te zijn. In het vrij onderwijs was het immers zo dat het tewerkstellingscontract verbroken werd, eens de juffrouw huwde. Dit laatste verklaart meteen ook waarom vele vrouwelijke gediplomeerden slechts enkele jaren het beroep van onderwijzeres uitoefenden. Pas begin jaren 1960 zou het algemeen huwelijksverbod voor vrouwen in het katholiek onderwijs worden opgeheven. (3)

Noten

1) Depaepe M., Lauwers H. en Simon F., 'De feminisering van het leerkrachtencorps in België in de negentiende en de twintigste eeuw', Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, 2004, LXXXIV, 4, pp. 981-985.

2) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 52-53.

3) Ibid., pp. 55-60.

Voor de meerderheid der leerlingen aan het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie gold dan ook dat ze hoogstens maar gedurende een beperkte periode daadwerkelijk voor de klas zullen gestaan hebben.

Er bestond ook wel voor hen de mogelijkheid om toch als getrouwde vrouw het beroep van onderwijzeres uit te oefenen, tenminste als ze bereid waren om naar het gemeentelijk onderwijs over te stappen. Daar dienen echter wel enkele bedenkingen bij gemaakt te worden. Ten eerste hadden de openbare scholen hun eigen net aan normaalscholen waaruit ze in de meeste gevallen hun personeel rekruteerden en zal een betrekking in de gemeentescholen dan ook maar voor een deel van de katholiek opgeleide juffrouwen mogelijk geweest zijn. Ten tweede heerste er nu eenmaal de mentaliteit, die vooral in katholieke middens langer bleef doorleven, dat de plaats van gehuwde vrouwen thuis was en dat ze dus ook geen beroep dienden uit te oefenen (1).

Noot

- 1) Hansen I., 'De vrouwelijke artsen' in: Vrouwenzakenvrouwen, Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen, 1800, Gent (Oostakker), Geers Offset, 2001, pp. 162-164.

2. Onderwijs voor vrouwen

Het populair zijn van de normaalopleiding/het onderwijzersberoep bij het vrouwelijke deel van de bevolking was nauw verbonden met de toenmalige mentaliteit over vrouwen en meer bepaald over wat hun plaats was in de maatschappij.

In de toenmalige samenleving nam de vrouw een tweederangs positie in. Voorbeelden hiervan zijn: het ontbreken van stemrecht voor vrouwen en de onderwerping aan de maritale macht, eens ze gehuwd waren. Dit ondergeschikt zijn van de vrouw aan de man hield verband met de vermeende rol die vrouwen in de samenleving te vervullen hadden. In de loop van de negentiende eeuw ontwikkelde zich bij de burgerij het ideaalbeeld dat de plaats van de vrouw in het gezin was. Haar belangrijkste taak was immers die van moeder. Zoiets als een job hoorde een vrouw dan ook niet te hebben. De middenklassen zouden dit ideaalbeeld van moeder aan de haard overnemen. Het gevolg hiervan was dat een goede opleiding voor meisjes dan ook geen prioriteit was. Dit blijkt duidelijk uit de toestand van het toenmalige onderwijsaanbod. (1)

De enige mogelijkheid op een degelijke opleiding voor meisjes rond 1850 was deze die de officieel erkende normaalscholen te bieden hadden. Het na de lagere school verder studeren stond dan ook eigenlijk gelijk met het volgen van de normaalschool. Er bestonden ook wel privé-pensionaten, maar die kan men niet als een volwaardig alternatief beschouwen. Het onderwijs die daar werd aangeboden was immers van een lager niveau en richtte zich vooral op vaardigheden zoals borduren, schilderen en musiceren. Het toen volgen van de normaalschool door meisjes had dan ook vooral als doel de vervolmaking van hun studies; het beroep van onderwijzeres was ook wel het doel van deze studies, maar pas in mindere mate. Het onderwijzeressendiploma werd dan ook vooral gezien als een middel om de kansen op een goed huwelijk te verhogen. Tegelijk bood het echter ook een oplossing voor diegenen die uiteindelijk niet zouden trouwen. Zij konden nog altijd terugvallen op het beroep van onderwijzeres. (1) en (2)

Noten

- 1) Keymolen D., 'Vrouwenemancipatie 1844-1914' in: Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel 13, Haarlem, Fibula – Van Dishoeck, 1977-1983, p. 66.
- 2) Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbij eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, pp. 46-47.

Met de uitbouw van het middelbaar onderwijs voor meisjes werd pas gestart in de jaren 1860. (De aanzet tot deze ontwikkeling kwam er onder invloed van de burgerlijke feministische beweging, die tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw tot volle ontwikkeling zou komen.) Meer bepaald in 1864 opende te Brussel de eerste lagere middelbare meisjesschool de deuren. In het daaropvolgende decennia zouden ook andere steden en gemeenten het voorbeeld van Brussel volgen. Deze evolutie zou ook de katholieke zuil al gauw aanzetten tot het nemen van dergelijke initiatieven. De Belgische staat volgde echter pas in 1881: de wet van 15 juni 1881 bepaalde dat vijftig rijksmiddelbare meisjesscholen zouden worden opgericht. Belangrijk gegeven hierbij is dat deze instellingen nog altijd enkel lager middelbaar onderwijs aanboden, op hoger secundair onderwijs was het nog eventjes wachten geblazen. Deze instellingen waren dus wel al van een gelijkaardig niveau als de normaalscholen, maar daar bleef het dan ook bij. (1) en (2)

De oprichting van het hoger secundair onderwijs was vooral een gevolg van het toelaten van vrouwen tot de universitaire studies. Begin jaren 1880 mochten vrouwen wel en dit voor het eerst les volgen aan drie van de vier Belgische universiteiten (Aan de K.U. Leuven was dit pas na W.O.I het geval.), maar een degelijke voorbereiding hierop ontbrak echter voor hen. Om dit te verhelpen werd te Brussel in 1891 een hogere middelbare afdeling voor meisjes opgericht. Ook elders in België kwamen, slechts aarzelend, dergelijke private instellingen van de grond. In Gent bijvoorbeeld werd in 1907 het Athénée de Jeunes Filles de Gand opgericht (het huidige Koninklijk Lyceum). Net voor W.O. I zou ook de katholieke zuil zich gaan toeleggen op hoger secundair onderwijs voor meisjes. Tijdens het interbellum breidde het aantal katholieke instellingen verder uit. De centrale overheid nam echter pas in 1925 de eerste initiatieven hiertoe. Met de ontwikkeling van het hoger secundair onderwijs voor meisjes, bestond er dus voortaan een type van onderwijs die van een hoger niveau was dan de normaalopleiding. (1) en (2)

Noten

- 1) Keymolen D., 'Vrouwenemancipatie 1844-1914' in: Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel 13, Haarlem, Fibula – Van Dishoeck, 1977-1983, pp. 67-68.
- 2) Hansen I., 'De vrouwelijke artsen' in: Vrouwenzakenvrouwen, Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen, 1800, Gent (Oostakker), Geers Offset, 2001, p. 159.

Het feit dat de normaalscholen de eerste waren die degelijk onderwijs voor meisjes verschaften, is hoogstwaarschijnlijk geen toeval te noemen. Het onderwijzerschap zouden we immers ook kunnen omschrijven als het opvoeden van kinderen. Door het voorbestemd zijn tot het moederschap, was de vrouw daar dan ook uitermate voor geschikt. Het was als het ware een aangeboren aanleg.

Andere aangeboren kwaliteiten die de vrouwen ondermeer bezaten, was het zorg dragen voor zieken of gewonden. Het beroep van arts of apotheker werd op het einde van de negentiende eeuw dan ook als minder problematisch ervaren als dit bijvoorbeeld bij het beroep van advocaat wel het geval was. Het gevolg hiervan was dat de beroepen die als mogelijk werden geacht voor vrouwen dan ook diegenen waren waarin de zogenaamde vrouwelijke eigenschappen aan bod komen. Deze eigenschappen situeerden zich steeds in het verlengde van deze die een moeder of huisvrouw bezat. (1) en (2)

Om op ons eerder aangehaalde tegenstelling tussen arts en advocaat terug te komen, betekende dit bijvoorbeeld concreet dat vrouwen veel langer van het beroep van advocaat werden uitgesloten dan dat van arts of apotheker. Zo was de eerste vrouwelijke arts er in ons land al in 1884. Tot de advocatuur werden vrouwen pas in 1922 toegelaten. (3) en (2)

Noten

- 1) Hansen I., 'De vrouwelijke artsen' in: Vrouwenzakenvrouwen. Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen, 1800, Gent (Oostakker), Geers Offsett, 2001, pp. 163-164.
- 2) Nandrin J-P., 'De vrouwelijke advocaten' in: Vrouwenzakenvrouwen. Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen, 1800, Gent (Oostakker), Geers Offsett, 2001, p. 172.
- 3) Hansen I., 'De vrouwelijke artsen' in: Vrouwenzakenvrouwen. Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen, 1800, Gent (Oostakker), Geers Offsett, 2001, p. 159.

3. Besluit

De verklaring voor het feit dat er aanwijzingen zouden bestaan dat er in de beginperiode van de normaalscholen iets meer meisjes dan jongens uit de betere klassen de normaalopleiding volgden, heeft dus hoogstwaarschijnlijk te maken met het ontbreken van betere alternatieven inzake onderwijs voor meisjes. Dit blijkt ook uit de sociale herkomst van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie. Tijdens het interbellum zijn er in vergelijking met de periode 1895-1903 ruim vier procent minder normalisten uit de hoogste klassen aanwezig.

VII. Besluit

1. De geografische achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Vrouw- Presentatie

Inzake geografische achtergrond stellen we vast dat de afstand tussen de woonplaats en het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie afneemt. Een verklaring hiervoor dienen we te zoeken in de evolutie van het aantal normaalscholen. Vanaf het prille begin tot aan W.O.II werd het katholieke net van normaalscholen gekenmerkt door een onafgebroken kwantitatieve uitbreiding. Dit gold zowel voor het meisjes- als het jongensnormaalonderwijs.

Een andere factor die hier een mogelijke rol kan in gespeeld hebben, zijn de veranderingen die zich tijdens het interbellum op het vlak van het internaat hebben voorgedaan. Deze veranderingen zijn van tweërlei aard. Ten eerste nam het aantal internen in de normaalscholen af. Ten tweede werd in sommige normaalscholen het contact met de ouders aangehaald. Als gevolg van deze evolutie zouden ouders een bijkomende reden hebben om voor de meeste nabije instelling te kiezen.

2. De sociale achtergrond van de leerlingen van het Instituut Onze-Lieve-Presentatie

Net zoals in de andere normaalscholen waren ook de leerlingen van dit instituut voornamelijk uit de lagere middenklasse afkomstig. Leerlingen waarvan de vader behoorde tot het burgerlijke milieu waren niet bijzonder talrijk en arbeiderskinderen vormden nog een grotere uitzondering in deze normaalschool.

Ook in het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie merken we dat tijdens het interbellum het aandeel van de oude middenklasse afneemt en dat in tegengestelde zin het aandeel van de nieuwe middenklasse en de arbeidersklasse toeneemt. Het is echter wel zo dat deze verschuivingen, in vergelijking met de algemene situatie, zich hier minder sterk hebben voorgedaan. De reden hiervoor is dat er een verschil bestond inzake publiek tussen de katholieke en de openbare scholen. De groepen uit de oude middenklasse stuurden hun kinderen overwegend naar katholieke instellingen, terwijl de kinderen uit de nieuwe middenklasse en het arbeidersmilieu in een ruimere mate in de openbare scholen terug te vinden waren.

De verklaring voor het feit dat het burgerlijke milieu steeds weinig leerkrachten heeft voorgebracht, houdt met zowel de normaalopleiding zelf als de sociale positie van het onderwijsberoep verband. De normaalopleiding stond inzake aangeboden intellectuele ontwikkeling maar op een zelfde niveau als het lager middelbaar onderwijs. Dit ‘lage’ niveau zorgde er voor dat deze opleiding niet bijzonder hoog door de burgerij werd ingeschat. Zij hadden immers in tegenstelling tot de lagere klassen wel de financiële mogelijkheden om hun kinderen een opleiding van een hoger niveau te laten volgen. Eveneens een belangrijke factor in het bepalen van iemands sociale positie is het inkomen. Het inkomen waarover een onderwijzer beschikte, was allerminst van een dergelijke mate om een positieve aantrekkingskracht op de leden van de hoogste klassen uit te oefenen. Ook op dit vlak was de uitstraling van de normaalopleiding naar de burgerij veeleer negatief dan positief te noemen.

Met betrekking tot de beginperiode van de normaalscholen kunnen we aannemen dat er iets meer meisjes dan jongens uit de hoogste klassen afkomstig waren. Dit betekent eveneens dat er in de latere periodes minder meisjes dan voorheen uit dergelijke milieus werden gerekruteerd. Ook in het Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie valt deze trend waar te nemen. De oorzaak van dit fenomeen was het ontbreken van betere alternatieven voor meisjes op het vlak van onderwijs.

IX. Bibliografie

Bronnen

- Archief KaHo Sint-Lieven (Sint-Niklaas), Bisschoppelijke Normaalschool, Afgestudeerde Onderwijzers, 1847-1950.
- Archief KaHo Sint-Lieven (Sint-Niklaas), Bisschoppelijke Normaalschool, Stam, 1856-1951.
- Archief KaHo Sint-Lieven (Sint-Niklaas), Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Lijst van gediplomeerde onderwijzeressen.
- Archief KaHo Sint-Lieven (Sint-Niklaas), Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, Resultaten, 1889-1904.
- Archief KaHo Sint-Lieven (Sint-Niklaas), Instituut Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, Stam, 1916-1928, 1927 tot 1960.

Literatuur

- Blok D.P., Prevenier W., Rooda D.J. e.a.; Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel 14, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1977-1983, s.p.
- De Clerck K., De Graeve B. en Simon F., Dag Meester, Goedemorgen Zuster, Goedemiddag Juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940), Tielt, Lannoo, 1984, 200 p. (Retrospectief)
- Depaepe M., De Vroede M. en Simon F., Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1993, 346 p.
- Depaepe M. en Simon F., 'Social Characteristics of Belgian Primary Teachers in the Twentieth Century', Cambridge Journal of Education, XXVIII, 1997, 3, pp. 391-404.
- Depaepe M., 'De opleidingen voor leerkrachten van het lager onderwijs: historisch perspectief' in: Honderdvijftig jaar Onderwijzersopleiding Tielt 1849-1999, Tielt, Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen, 2000, pp. 21-31.
- Depaepe M., Lauwers H. en Simon F., 'De feminisering van het leerkrachtencorps in België in de negentiende en de twintigste eeuw', Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, LXXXII, 2004, 4, pp. 969-994.
- Dumarey R. en Heyse M., 100 Jaar Rijksnormaalschool Gent: 1880-1980, Gent, Exprom, 1980, 435 p.
- Gossé J., O.L.V. Ten Doorn: het lager normaal onderwijs voor onderwijzeressen van 1884-1939, Gent, R.U.G. (onuitgegeven verhandeling), 1986, 293 p. (Faculteit Letteren en Wijsbegeerte).
- Hansen I., 'De vrouwelijke artsen' in: Vrouwenzakenvrouwen. Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen, 1800-2000, Gent (Oostakker), Geers Offsett, 2001, pp. 157-164.

- Keymolen D., 'Vrouwenemancipatie 1844-1914' in: Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel 13, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1977-1983, pp. 66-76.
- Nandrin J-P., 'De vrouwelijke advocaten' in: Vrouwenzakenvrouwen, Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen, 1800-2000, Gent (Oostakker), Geers Offsett, 2001, pp. 165-172.
- Uytterschaut L., 'De onderwijzer in de stedelijke lagere scholen van Gent: een sociografisch onderzoek', Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen, VIII, 1963, 4, pp. 405-467.
- Van Leeuwen M.H.D., e.a., HISCO: historical international standard classification of occupations, Leuven, University Press, 2002, 441 p.
- Windey R., 'Historische schets van de bisschoppelijke normaalschool te Sint-Niklaas', Kasteelgalm. Oud-leerlingenblad voor koster, onderwijzers en regenten van de bisschoppelijke normaalschool, XIII, 1956, 1, 2, en 3, respectievelijk pp. 4-11, 5-11 en 5-14.
- X, Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie, 150 jaar present, Sint-Niklaas, s.n., 1982, s.p.

Internetadres

- <http://www.kahosl.be/wzw/meerhistoriek.asp>